

Tartu Ülikool
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Üldajaloo osakond

VENEMAA MAAILMANÄITUSTEL

(1851, 1862, 1867)

Bakalaureusetöö

Jaanus Gorain
Juhendaja Marten Seppel

Tartu
2019

Sisukord

Sissejuhatus	2
1. Londoni maailmanäitus 1851.....	9
1.1. Maailmanäitus	9
1.2. Venemaa osalus	10
1.3. Baltikumi osalus	14
2. Londoni maailmanäitus 1862.....	16
2.1. Maailmanäitus	17
2.2. Venemaa osalus	18
2.3. Baltikumi osalus	22
3. Pariisi maailmanäitus 1867.....	25
3.1. Maailmanäitus	25
3.2. Venemaa osalus	28
3.3. Baltikumi osalus	35
Epiloog	37
Kokkuvõte	39
Kasutatud allikad ja kirjandus	42
Russia At World Fairs	49
Lisad	52

Sissejuhatus

Rahvusvahelise maailmanäituse idee tekkis 19. sajandi keskel. See oli aeg, kui toimus kiire areng tööstuse-, majandus- ja teadusvaldkondades. “Maailmanäitus oli kui visiitkaart Euroopa tsivilisatsioonidele, kus inimkonnaga jagati uusi ideid, leiutisi ja saavutusi.”¹ Esimest maailmanäitust korraldas tolle aja edukaim tööstusriik Suurbritannia. Organiseerimisega tegeles kuninglik kunstiühing ning läbiviimist kontrollis kuninglik komisjon, mille eesotsas oli prints Albert. Maailmanäitusel osales 32 riiki ja rohkem kui 17 000 eksponaati, mis olid jagatud erinevatesse kategooriatesse.² Esimese maailmanäituse hoone projekti jaoks korraldati konkurss, millest võttis osa 195 riikliku projekti ja 38 välismaist projekti. Hoone pidi vastama kaasaegsele ehituskunstile Inglismaal.³ Kristallpalee, maailmanäituse peahoone, kujundas arhitekt Joseph Paxton ja ehitustöid viis läbi Suurbritannia firma Fox, Henderson Co, mis ehitas nelja kuuga klaasist ja metallist tehtud hoone.⁴ Hoone pikkuseks on 563 meetrit, laiuks 124 meetrit ja kõrguseks 20 meetrit.⁵ Ettevalmistused olid hoolikalt läbiviidud esimeseks maailmanäituseks. Avatseremoonial oli kohal kuninganna Victoria, ta perekond ja õukond, ministrid, välismaa diplomaadid ja 25 000 külalist.⁶ Müüdud piletite põhjal külastas esimest maailmanäitust 6 miljon inimest.

Maailmanäitus oli midagi enam kui ideede, leiutiste ja saavutuste jagamispaik. Esimene maailmanäitus mängis suurt rolli tööstussaavutuste levitamises. Saksamaal loodi maailmanäitusel nähtud põhjal sadu katalooge, aruandeid ja korraldati loenguid, mille eesmärk oli moderniseerida ja suurendada tööstuse tootlikust. Kataloogides leidsid detailsed kirjeldused Suurbritannia masinatest ja nende kasulikkusest.⁷ Esimestel maailmanäituste päevadel külastajateks oli eliit ja välismaalased, kuid lihtrahva jaoks pileti hind oli kulukas või neil polnud aega. Et lihtrahvas saaks osaleda maailmanäitusel loodi ühe šillingu päevad ehk pilet maksis viie

---

¹ Sokolov, A. (2011). Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг., 67.

² *Ibid*, 67.

³ Špakov, V. N. (2008). История Всемирных Выставок. АСТ; Зебра Е, 18.

⁴ Addis, B. (2006). The Crystal Palace and It's Place in Structural History. International Journal of Space Structures. 21, 5.

⁵ Phillips, S. (1854). Guide to the Crystal Palace and Park. Crystal Palace Library, 28.

⁶ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. (2008). Britain, the Empire, and the World at the Great Exhibition of 1851. Ashgate Publishing, 133.

⁷ *Ibid*, XVII.

šillingu asemel vaid üks šilling. Üks kommentaatoritest tõi välja erinevuse viie šillingu ja ühe šillingu päevade vahel: “Ühel päeval ühiskond, teisel päeval maailm.”⁸ Šillingu inimesed käitusid korralikult ja väarikalt maailmanäitusel. Külastuskäik kristallpalees oli nende jaoks rohkem kool kui näitus. Vaatamata sellele, et piletihind oli vaid üks šilling oli mõnede inimeste jaoks kulukas retk, sest oli vaja maksta kinni sõidu- ja toidukulud. 1851. aasta juunis ajakiri *Illustrated London News* kirjutas, et on saabunud vaeste inimeste kord külastada maailmanäitust. Kristallpalee ukSED olid avatud tuhandetele töökatele, tänulikele ja korralikele inimestele, kes ei pidanud maksma külastuskäigu eest. Vaimulikud ja maavaldajad organiseerisid külastuskäigu kristallpaleesse oma põlluharijatele, koos naiste ja lastega. Mõned koduteenijad ja töölised said isegi endale vaba päeva, et külastada ilma kuludeta maailmanäitust.⁹

Marquis de Custine oli 1840ndatel aastatel kõige populaarsema reisikirja autor. Oma reisikirjas *Russia in 1839* ta kirjutas, et Venemaa on paik, kus Euroopa tsivilisatsiooni kattekiht on liiga õrn, et oleks usutav. Keiser Nikolai I luges koopiat ja ta oli hämmastunud kuivõrd palju halba on kirjutatud Venemaa kohta. Keisri võimud üritasid anda vastulöögi Marquis de Custine'i populaarsele teosele. Venemaa rahastas Euroopas ilmunud anonüümseid retsetsioone, mis mõistsid hukka Marquis de Custine'i poolt kirjutatud reisikirja. Vastulöögi andis August von Haxthauseni poolt kirjutatud *Studies on the Interior of Russia*, mis oli teaduslikuma lähenemisega uurimus Venemaast. Euroopa oli vastuvõtlik sellisele teosele ning see kiirelt tõlgiti saksa keelest prantsuse ja inglise keelde. Kui Suurbritannia kutsus kõiki riike osalema maailmanäitusel, siis Venemaa nägi selles võimalust muuta enda ettekujutust maailmas.¹⁰

19. sajandi keskpaik oli ärev ajaperiood, sest 1851. ja 1862. aasta maailmanäituste vahel toimus Krimmi sõda, mistõttu Venemaa ei saanud osaleda 1855. aasta Pariisi maailmanäitustel. Krimmi sõja ajendiks oli kristlaste õiguslik olukord Pühal maal. Prantsusmaa ja Suurbritannia ei soovinud, et nõrgenev Osmanite riik langeks Venemaa mõjusfääri. Türgi kuulutas sõja Venemaale 4. oktoobril, ning 1854. aasta aprillis oli loodud Prantsusmaa, Inglismaa ja Türgi sõjaline liit Venemaa vastu.¹¹ Sõjategevus kestis 31 kuud: 1853. aasta juulist kuni 1856. aasta

---

⁸ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 38.

⁹ *Ibid*, 39–40.

¹⁰ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 124.

¹¹ Agnew, J. B. (1973). The Great War that Almost Was: The Crimea, 1853–1856. PN, 49.

jaanuarini. Konfliktis olid seotud kõik viis Euroopa suurriiki. Inimohvrite arv ulatus 1,5 miljonini, millest 200 000 surid lahingus ja ülejäänud surid haigustesse (koolera). Krimmi sõjas kasutati kaasaegset tehnoloogiat – aurulaevad, telegraaf Pariisi ja Krimmi vahel. Sõjakäigus ehitati esimene sõjaväe raudtee ja haigla laevad.¹² 8. märtsil 1856. aastal oli sõlmitud rahuleping, mille järgi Venemaa kaotas Lõuna-Bessaraabia, kuid säilitas Krimmi ja sai tagasi vallutatud Sevastopoli alad. Venemaa ja Osmanite riik ei võinud omada laevastikku, linnuseid ega arsenalit Musta merel. Venemaa positsioon nõrgenes Musta mere piirkonnas.¹³ Nikolai I tunnistas oma vigu ja süüdistas end Krimmi sõja kaotuses, sest kui ta andis võimu üle oma pojale, siis ta ütles: “Ma annan sulle vigase riigi juhtimise üle.”¹⁴ Venemaa kaotuse põhjuseks on mitmed tegurid: liitlaste puudumine; pärisorjus, mis takistas tööstusarengut; vananenud relvad ja tehnoloogia, mis ei võimaldanud kasutada uut ja efektiivsemat taktikat.¹⁵

Uurimuse eesmärk

Uurimistöö eesmärk on anda ülevaade Vene keisririigi osalemisest kolmel maailmanäitusel Londonis ja Pariisis, mis leidsid aset aastatel 1851, 1862 ja 1867. Eelmainitud maailmanäituste aastaarvud said valitud uurimiseks, sest need on kolm esimest maailmanäitust, millest Venemaa osa võttis. Uurimistöös vastatakse alljärgnevate küsimustele. Kuidas Venemaal valmistuti maailmanäitusteks? Mis eksponaate saatis Venemaa näitustele? Kuivõrd edukas Venemaa oli maailmanäitustel? Kas Krimmi sõda mõjutas Venemaa edukust maailmanäitustel? Kui palju ja milliseid eksponaate saadeti Baltikumist maailmanäitustele?

Bakalaureusetöö autor esitab hüpoteesi, et Krimmi sõda ei mõjutanud Venemaa edukust järgnevatel maailmanäitustel – 1862, 1867. Maailmanäitused olid kultuurilised üritused, kus autasustamisel ei arvestatud riikidevahelisi suhteid ega konflikte poliitikas. Antud uurimistöö uurib Venemaa keisririigi osalemist maailmanäitustel, mille impeeriumi osaks oli ka Baltikum. Keegi pole varem uurinud Baltikumi osalust maailmanäitustel. Käesolev bakalaureusetöö jõuab

---

¹² *Ibid*, 47–48.

¹³ Nezamdinova, A. (2018). Изучение Крымской войны 1853–1856 гг. в рамках школьного курса истории России. Lõputöö. АГГПУ им. Б.М.Шукшина, 39.

¹⁴ *Ibid*, 38.

¹⁵ *Ibid*, 36–37, 38.

järelduseni, et Liivimaa kubermang oli edukam kui Eestimaa kubermang maailmanäitustel, sest Liivimaalt saadeti rohkem eksponaate kui mujalt Baltikumist.

Historiograafia

Maailmanäitustest on kirjutatud palju raamatuid, memuaare, reisikirju ja uurimistöid, kuid enamus uurimistöodes keskendutakse üldiselt näitusele või konkreetsele riigile. Uurimistööd, mis keskenduvad Venemaa osavõtule maailmanäitustel on vähe. Vene historiograafias on vähe uuritud Venemaa edukust maailmanäitustel. Autorid on toonud välja kui palju autasusid Venemaa sai, kuid puuduvad võrdlused teiste osalejatega. Edward McDermott kirjutas raamatu “The Popular Guide to the International Exhibition of 1862”, mis sisaldab huvitavaid eksponaate, hoone plaani ja kaasaegset reklaami. Raamatus on eraldi väljatoodud peatükkidena riigid ja nende kolooniad, mille seas on ka Venemaa – lühiülevaade mõningatest Vene osakonna eksponaatidest.¹⁶ Jeffrey Auerbach, ajaloo õppejõud Sotsiaal- ja käitumisteaduste kolledžis (CSUN), uuris 1851. aasta maailmanäitust. Raamatus on põhjalik peatükk Venemaa osavõtust maailmanäitusel, mis annab ülevaate eksponaatide kogumisest ja ära saatmisest, autasustamisest, inimeste muljetest, sündmuste kajastamisest ajakirjanduses ning autor põhjendab ära, et miks esimene maailmanäitus oli tähtis Venemaa jaoks.¹⁷ Alexander Sokolov, filosoofia ajaloo dotsent Venemaa Riiklikus Etenduskunstide Instituudis, uuris 19.–20. sajandite maailmanäitusi ja kirjutas teadusartikli Peterburi osalemisest 1851. ja 1862. aasta maailmanäitustel. Teadusartikkel annab ülevaate ettevalmistustöödest, eksponaatidest, külastajate muljetest ja autasustamisest.¹⁸ Sokolov kirjutas “Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг”, mis annab korraliku ülevaate esimesest Pariisi maailmanäitusest, millest Venemaa sai osa võtta. Teadusartikkel annab ülevaate isikutest, kes tegelesid Vene osakonna ettevalmistamisega; eksponaatidest; isikutest, kes külastasid Pariisi maailmanäitust; autasudest.¹⁹ Valerii Nikolaevitš Špakov kirjutas “История Всемирных выставок”, milles autor käsitleb toimunud maailmanäitusi ajaperioodil 1851–2005, millest Venemaa võttis osa. Špakov annab hea ülevaate ülevenemaalistest tööstusnäitustest; 1851. aasta Londoni maailmanäitusest, 1862. aasta Londoni

---

¹⁶ McDermott, E. (1862). The Popular Guide to the International Exhibition of 1862. London : W.H. Smith and Son.

¹⁷ Auerbach, J. A. (1999). The Great Exhibition of 1851: A Nation on Display. Yale University Press.

¹⁸ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг.

¹⁹ Sokolov, A. (2005). Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг. Триумф музея?

maailmanäitusest; 1867. aasta maailmanäitusest. Ta raamatus leidub üldist informatsiooni maailmanäituste kohta (osalejad, külastajad, eksponaatide kogus, autasud).²⁰ Uurimistööd, mis käsitlevad Baltikumi osalemist maailmanäitustel puuduvad. Venemaa osalust vaatavates uurimustes üldse ei käsitleta Baltikumi osalemist.

Allikad

Arhiivimaterjal maailmanäituste kohta on olemas, kuid see ei anna selget pilti Baltimaade osavõtust ja edukusest. Bakalaureusetöös on kasutatud Rahvusarhiivi allikaid. Kasutatud arhiiviallikad on võimalik liigitada: korraldusteks, kutseteks, vormiks ja tsirkulaariks.

Bakalaureusetöös enamik kasutatud arhiiviallikest on korraldused. Maailmanäitust puudutavad korraldused on vene või saksa keelsed, mis on kirjutatud Londoni komissaride või kuningliku komisjoni poolt. Korraldused annavad üldist informatsiooni maailmanäituse kohta: toimumisaeg, eksponaatide osakonnad ja klassid, keelatud eksponaadid, määrused, eksponaatide vormistamine ära saatmiseks, kogumispunktid, eksponaatide kindlustamine.

Eesti- ja Liivimaa kubermangud, nagu kõik ülejäänud Venemaa keisririigi kubermangud, said ministeeriumilt kirjad, milles kutsuti osalema tulevasel maailmanäitusel. Kutsete põhjal on võimalik teada saada, et mis ministeeriumi osakond tegeles Vene osakonna ettevalmistamisega. Lisaks on täpsustatud, mis eksponaate oli eriti vaja maailmanäituse jaoks.²¹

Maailmanäitusel osalejad pidid eksponaadiga saatma täidetud vormi kogumispunkti. Vormis oli vaja tuua välja isiku täisnimi või ettevõtte nimetus, täpne asukoht (kubermang, maakond, linn või asumaa, asutuse nimi) ja eksponaadi liik.²²

Eelmainitud allikate põhjal on võimalik, vaid oletada, et Eesti- ja Liivimaa kubermangust saadeti eksponaate maailmanäitusele. Saadetud kutsete ja palvete puhul võib oletada, et keegi saatis

---

²⁰ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок.

²¹ RA, EAA.1185.1.425, l. 69 (Rahandusministeeriumi kaubanduse ja manufaktuuri osakonna eesistuja Metšilov pöördub Liivimaa põllumajanduse kogukonna poole. 04.12.1866).

²² RA, EAA.1185.1.425, l. 47–48 (Vorm soovijatele, kes tahavad esindada oma kunste Pariisi maailmanäitusel).

midagi, et täiendada põllumajandusesemete kollektsiooni. Kuid pole teada, et kas antud eksponaat jõudis maailmanäitusele või mitte, sest enne ära saatmist maailmanäitusele eksponaat pidi saama komisjoni heakskiidu. Tuleb arvestada, et need kutsed saadeti igasse Venemaa kubermangu, mistõttu konkurents oli suur, sest oli vaja saata parimad eksponaadid maailmanäitusele. Bakalaureusetöös on kasutatud tühi vorm osalemiseks 1867. aasta maailmanäitusel – Täidetud vorme ei leidunud arhiivimaterjalide seas. Baltikumist saadetud eksponaatide täidetud vormid võivad olla säilinud Venemaa või Riia arhiivides – Riia oli Baltikumi eksponaatide kogumispunkt.

Uurimistöös on kasutatud ajalehti *Livländische Gouvernements-Zeitung*, *Revalsche Zeitung* ja *Illustrated London News*. Ajalehes *Livländische Gouvernements-Zeitung* leidub informatsioon 1862. aasta maailmanäitusest ja korraldusest²³. Ajalehest *Revalsche Zeitung* saame teada, et 1862. aasta maailmanäitusele olid saadetud eksponaadid – Tallinna kilud klaaspurgis (*Revalsche Killo*), piiritus (*spiritus*) ja liköör (*liqueur*), pliisuhkur (*bleizucker*), lina (*flachs*), äädikas (*essig*) ja teraviljanäidised (*kornproben*)²⁴. Ajalehtedes ei kajastatud ainult maailmanäitusi, vaid ka väiksemaid tööstusnäitusi, millest võisid osa võtta ka Balti kubermangude elanikud. Ajalehest *Livländische Gouvernements-Zeitung* tuleb välja, et 1865. aastal toimus Szczecini linnas tööstus- ja kaubandusnäitus.²⁵ On teada, et ajalehed *Московские ведомости* ja *Санкт-Петербургские ведомости* kajastasid maailmanäituste sündmustikku, kuid kahjuks Vene ajalehed ei ole digitaalselt kättesaadavad.

Bakalaureusetöös on kasutatud peamise allikana maailmanäituste katalooge, mis olid koostatud maailmanäituste korraldajate poolt. Kataloogid annavad ülevaate maailmanäitusele saadetud eksponaatidest, mille seas on ka Baltikumist saadetud eksponaadid. 1851. aasta maailmanäituse kataloogis on toodud välja, et maailmanäitusel külastajatel oli võimalik näha näiteks Liivimaa kubermangust, Tartust, saadetud suurendusklaasi (*Armeloung & Son: a looking glass*)²⁶.

---

²³ RA, EAA.1185.1.369 (*Livländische Gouvernements-Zeitung*, nr. 78, 12 juuli 1861)

RA, EAA.1185.1.369, 15 (Londoni maailmanäitus 1862. aasta kuulutus number 1., 22.05.1861).

²⁴ *Revalsche Zeitung*, 19.10.1861, 1.

²⁵ RA, EAA.1185.1.425. (*Livländische Gouvernements-Zeitung*, nr. 1, 4 jaanuar 1865 – Tööstus- ja kaubandusnäitus Szczecini linnas).

²⁶ Royal Commision. Official catalogue of the Great exhibition of the works of industry of all nations, 1851. London, Spicer brothers, 294.

1862. aasta maailmanäituse kataloogis on välja toodud näiteks Eestimaa kubermangust saadetud Ungern-Sternbergi viinatehase köömmeliköör (*cumin liqueur*).²⁷ Kataloogid tõestavad, et Baltikumist saadeti eksponaate maailmanäitusele.

Tööstruktuur

Antud bakalaureusetöö koosneb kolmest peatükist, mis omakorda jagunevad kolmeks alapeatükiks. Iga vastav alapeatükk annab ülevaate maailmanäitusest, Venemaa keisririigi osalemisest maailmanäitusel ja Baltikumi osalemisest maailmanäitusel.

Töö esimene peatükk annab ülevaate esimesest maailmanäitusest, mis toimus 1851. aastal Londonis. Teises alapeatükis käsitletakse Venemaa osalemise põhjust, osakonna ettevalmistamist ja autasustatud eksponaate. Kolmandas alapeatükis vaadeldakse Baltikumi osalemist maailmanäitusel, mille juures tuuakse välja kohalikud näitused.

Teine peatükk annab ülevaate 1862. aasta Londoni maailmanäitusest. Alapeatükkides käsitletakse Venemaa keisririigi ja Baltikumi osalemist maailmanäitusel.

Kolmas peatükk annab ülevaate 1867. aasta Pariisi maailmanäitusest. Alapeatükk annab ülevaate Venemaa keisririigi osalemisest esimesel Pariisi maailmanäitusel, millest Venemaal oli võimalik osa võtta. Viimane alapeatükk käsitleb Baltikumi panust Vene osakonda Pariisi maailmanäitusel.

---

²⁷ Royal Commissioners. (1862). International Exhibition 1862: Official Catalogue of the Fine Art Department. Truscott, 1862; 377, 381.

1. Londoni maailmanäitus 1851

1.1. Maailmanäitus

Miks esimene maailmanäitus toimus Londonis? Maailmanäituse idee kõlas esimest korda Pariisis 1833. aastal, kuid see ei saanud teoks, sest kohalikud töösturid ei soovinud konkureerida välismaise toodanguga.²⁸ Kuningliku kunstiühingu liige Francis Fuller ja esimees Henry Cole külastasid 1849. aastal Prantsusmaa riikliku tööstusnäitust. Fuller avaldas oma arvamust kirjas, et Pariisis nähtud põhjal on võimalik korraldada parem näitus Londonis. Kunstiühing pani aluse tööstus- ja kunstinäituste ideele, sest kõige varajasem teadaolev tööstusnäitus oli 1761. aasta *Exhibition*. Tegemist oli põllumajandusnäitusega, kus oli välja toodud masinate osakond. 1760. aastal toimus ka esimene kujutava kunstinäitus.²⁹

Ajakiri *Illustrated London News* kirjutas maailmanäituse avamisel, et London polnud suurriigi pealinn, vaid tegemist oli maailma metropoliga.³⁰ Sellest tulenevalt Cole ütles, et isegi tavaline inglane on sündinud kosmopoliidina. Ta lisas “Mis on loomulikum kui esimene maailmanäitus toimub rahva seas, mis koosneb kõigi rahvustest?” Tõestuseks ta võttis inglase heterogeense sugupuu, milles leidub: saksonite, keltide, sakslaste, hollandlaste, prantslaste, hindude ja võimalik, et isegi mustanahaliste verd.³¹

Maailmanäituse komisjon otsustas, et auhinnaks väljapaistva osalemise eest on kolm eri suurust pronks medalit. Komisjon korraldas ülemaailmse konkurssi kunstnikele, kelle tööde seast valiti välja parimad tööd. Kokku saadi 129 kavandit, mille seast osutusid kolmeks võitjaks: Pariisist Hippolyte Bonnardel, kes disainis komisjoni medali; Londonist Leonard Charles Wyon, kes disainis auhinna medali; George Gammon Adams, kes disainis žürii medali.³²

---

²⁸ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 18.

²⁹ Wood, H.T. (1913). A History of the Royal Society of Arts. London, J. Murray; 410, 402.

³⁰ The Illustrated London News, 17.05.1851, 423.

³¹ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 9.

³² Bennett, M. (2003). The Great Exhibition of 1851 A Medallion History. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.historicalmedals.com/expo1851.htm>.

Maailmanäitus oli jaotatud 30 kategooria vahel, millel oli oma žürii paneel. Iga žürii paneel koosnes võrdselt Suurbritannia ja välisliikmetest, mille esimehed kuulusid volikogusse. Kokku oli 318 liiget žürii paneelides, millest 160 liiget olid välismaalt. Autasu medalid anti neile, kes olid saavutanud täiuslikkuse kvaliteedis, iluduses, kasulikkuses või kohanemisvõimes. Kokku väljastati 2876 autasu medalit, mille seast 1632 olid välismaale. Volikogu autasustas märkimisväärsete leiutiste eest osalejaid komisjoni medaliga. Kokku väljastati 174 komisjoni medalit, millest 80 olid Suurbritanniale ja 94 välismaistele eksponaatidele. Väljapaistvad žüriiliikmed said autasustatud oma teenete eest erimedaliga ja tänukirjaga prints Alebrti poolt. Umbes 14 000 eksponenti said endale eksponendi medali, sertifikaadi ja koopia žürii aruandest. Lisaks väljastati 700 teenistusmedalit politseile, sapööridele ja tuletõrjujatele.³³

1.2. Venemaa osalus

1851. aastal Prantsuse korrespondent Alexis de Valon kirjutas ülevaate esimesest maailmanäitusest. Probleemiks kujunes ettekujutus Venemaa impeeriumist. Alexis de Valon ütles, et ta ei tunne Venemaad ja tal on sellest kahju, sest Venemaa on ainus riik maailmas, millest on valearusaam. Venelased nõustusid Valoni väitega, et Lääne-Euroopas kujutatakse valesti ette Vene keisririiki, mistõttu sealsed elanikud ei tunnegi Venemaad. Alates 16. sajandi keskpaigast pärinevad esimeste inglaste kirjeldused Venemaast: “Külmas tingimustes elavad barbarid, keda valitseb despootlik valitseja.” Selline arusaam Venemaast jäi püsima ja oli olemas ka Viktoriaanlikul ajastul.³⁴

Venemaa impeeriumis peeti esimene näitus alles 1829. aastal Peterburis. Arhitekt Ivan Frantsevitš Lukin projekteeris maailma esimese hoone, mis oli ehitatud näituse pidamise jaoks. Tänapäeval paikneb selles hoones zooloogia muuseum. Tööstusnäituse algatajaks oli rahandusminister Igor Frantsevitš Kankrin. Eeskujuks võeti Pariisi viimased tööstusnäitused. Tööstusnäitus algas 15. mail ja lõppes 6. juunil, ning selle aja jooksul külastas näitust 107 000 inimest. Osavõtjad olid 33 kubermangust, kokku oli 324 ettevõtet ja koguni 108 osavõtjat said

³³ Bennett, M. (2003). The Great Exhibition of 1851 A Medallion History. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.historicalmedals.com/expo1851.htm>.

³⁴ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 123.

autasustatud suurte või väikste kuld- või hõbemedalitega. Neli osavõtjat said isegi rahalist preemiat. Ülevenemaaline tööstusnäitus saavutas oma eesmärgid: demonstreeris kogu Venemaa tööstust; andis tōuke ettevõtjatele, et nad on võimelised parandama tööstust ja tõstma kvaliteeti; meistrite käsitöötooteid peeti konkurentsivõimelisteks välismaal. Negatiivseks küljeks oli see, et Venemaa oli jäänud maha põllumajandusmasinate valmistamises. Üldiselt tööstusnäitus oli kasulik ja edukas, mistõttu oli vajadus korraldada iga aja tagant tööstusnäitusi. Järgmised tööstusnäitused toimusid aastatel 1833, 1849 ja 1861.³⁵

Juba enne esimest maailmanäitust oli kogu Venemaa Euroopa-osa jaotatud seitsmeks näituseringkonnaks, millest ühe moodustasid Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kubermangud. Reglemendis olid kindlaks määratud eksponaatide klassid ja auhinnad.³⁶ Kui ühelt poolt Venemaa osalemise eesmärk oli võidelda Venemaast levinud valearusaamade vastu, siis teiselt poolt oli soov parandada ja arendada tööstust. Maailmanäitusel Venemaa kujutas end põllumajandustootjana, mida kommentaatorid kritiseerisid öeldes, et “ettevõtlus ja tööstuslik areng on vaba ühiskonna produkt, mis domineerib üle isevalitsuse ja militarismi.”³⁷ Ajakirjas *Illustrated London News* kirjutati, et Nikolai I, Venemaa keiser, ostab esimesel maailmanäitusel masinaid või masinate mudeleid, et muuta Venemaa tööstuse tootlikumaks ja kvaliteetsemaks. Selleks oli Nikolai I valmis kulutama kümme miljon hõbe rubla.³⁸

1850. aasta jaanuaris saabus Inglismaa valitsuselt Venemaa välisministri Karl Nesselrode kätte ametlik kutse osalemiseks esimesel maailmanäitusel.³⁹ Keiser Nikolai I moodustas kuueliikmelise komisjoni. Materjalide kogumine ja näituse organiseerimine oli rahandus- ja põllumajandusministeeriumi ülesanne, kuid komisjon ei tohtinud kedagi takistada osalemast.⁴⁰ Komisjon keeldus ebatavalisest suureteralisest rukkist ja talupoja poolt valmistatud kellast.⁴¹ Nimetamisväärsed isikud on Ivan Fullon, rahandusministeeriumi kaevanduse osakonna direktor ja Aleksei Levshin, haldusministeeriumi põllumajanduse osakonna direktor. Fullon tegeles maavarade ja manufaktuuri toodangu kogumisega. Levshin korraldas 1850. aastal Peterburi

---

³⁵ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 10–12.

³⁶ Rosenberg, T. Kännivaod., 307–308.

³⁷ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, XIII.

³⁸ The Illustrated London news, 08.03.1851, 197.

³⁹ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг., 70.

⁴⁰ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 125.

⁴¹ *Ibid*, 131.

põllumajandusnäituse, kus valiti välja parimad eksponaadid. Kuningakoja ministeerium saatis portselani ja juveliir esemeid. Fjodor Tolstoi oli sunnitud saatma oma töid maailmanäituse jaoks, sest paljud kunstnikud arvasid, et nende kunst on alamsort eurooplaste jaoks. Eksponaatide väljasaatmise tähtajaks oli 1850. aasta 31. august.⁴²

1850. aastal Vene osakonna komissariks Londonisse määrati välisasjade komissar Gabriel Kamensky.⁴³ Ajakiri *Illustrated London News* kirjutas, et Venemaa ei saabu õigeks ajaks kohale, sest jäätunud Läänemeri takistab laevaliiklust.⁴⁴ Alles 24. mail saabusid Vene eksponaadid maailmanäitusele.⁴⁵ Venemaad esindas Londoni näitusel 387 eksponaati, mis olid saadetud Peterburist ja Odessast, sest mõlema linna jaoks olid avatud mereteed Londonisse. Panustajate seas olid nii aadlid kui ka talupojad, kuid kirik ja vaimulikkond ei osalenud. Vene osakond oli jaotatud kaheks – masinad, tööstus ja kunsti eksponaadid paiknesid põhja osas ning toorained olid lõuna osas. Toorainete osakond jagunes omakorda neljaks: tekstiil, nahk, kaevandus, keemia.⁴⁶

Vene osakonnas võis näha Vene kalatooteid: hautatud kaaviar, kuivatatud kala, kalaliim. Osakonna külastajad võisid tasuta proovida neile tundmatut musta kaaviari. Samuti esitati rikkaliku põllusaaki: rukis, nisu, kaer, oder, tatar, jahu, vill, lina, kanep. Vaatajatele pakkus suurt huvi oma iluga portselanist lillekimp ja muud Peterburi portselanitehase tooted. Kulla- ja hõbevabrik näitas sõjaaumärke, akselbante ja medaleid. Klahvpillide osakonnas võis näha hea kvaliteediga Henry Lichtentali klavereid. Transpordiosakonnas oli esitatud ühekohaline vanker ja kaunistatud hoburakmed.⁴⁷ Lisaks näitusel olid Demidovi vendade malahhiidi ukсед, Fjodor Tolstoi poolt disainitud medalid, masinad purjete valmistamiseks ja suhkru keetmiseks.⁴⁸ Mõned Vene eksponaadid paistsid silma oma kvaliteedi või ideega, nagu näiteks Peter Clodti pronksist skulptuur “Hobuste taltsutaja”, mis sai autasustatud rahvusvahelise žürii poolt. Tehasetoodete osakonnas sai hea paberi kvaliteedi eest medali Nevski paberitehas. Fotokunstis ja fototehnikas

---

⁴² *Ibid*, 127–130.

⁴³ Royal commission. Official catalogue of the Great exhibition, 298.

⁴⁴ The *Illustrated London News*, 24.05.1851, 312).

⁴⁵ The *Illustrated London News*, 24.05.1851, 452).

⁴⁶ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 131.

⁴⁷ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг, 71–72.

⁴⁸ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 134–136.

sai medali Sergei Lvovitš Levitski meisterliku fotoportree tegemise eest. Autasu vääriliseks peeti ka Vene vikateid.⁴⁹

Briti ajalehed kiitsid Vene osakonna dekoratiiv- ja kunstesemeid, kuid samal ajal kritiseerisid tootmis- ja valitsemissüsteemi. Väideti, et Vene osakonna kõige populaarsemad eksponaadid polnud tehtud venelaste poolt. Ajaleht *The Times* ja ajakiri *London Illustrated News* kritiseerisid Vene osakonda, sest seal oli tohutult tsaari luksusesemeid. Vene ajakirjanduses kajastati positiivselt Venemaa osalemist esimesel maailmanäitusel.⁵⁰

Jeffrey Auerbach osutas, et maailmanäituse külastajad olid elevil, kui nägid Vene osakonda, see oli kui tundmatu maailm nende jaoks. Vene osakond oli niivõrd ülerahvastatud, et mõned korrespondendid pidid ootama mitu päeva, et näha Vene eksponaate. Külastajatele ei pakkunud huvi toorained, kuid geoloogid olid vaimustuses.⁵¹ Parun Gustav Fel'kerzam, Balti maahärra, oli hämmastunud kristallpalee suurusest. Georg Min, Vene anglofiil, kirjutas: "Kui sa oled kristallpalees, siis sa unustad ära, et on olemas katus; puud, purskkaevud, lillepeenrad ja kujud tekitavad illusiooni nagu külastaja on hoopis aias."⁵²

Kuid, Vene külastajate seas leidis rahulolematuid isikuid. Modest Jakovlevitš Kittary, kes oli Vene keemiatehnoloogia professor, ütles, et kristallpalee on kiiduväärt, kuid ainult kui näidis erakapitali rikkusest, kodumaisest toodangust ja tööstusest. Kristallpalee maailmanäituse hoonena on puudujääkidega: klaasist katus pakkus ainult osalist kaitset päikse eest, puidust põrand oli halvas seisus, ventilatsioonisüsteem oli kehv, mis pani külastajaid higistama. Kittary polnud rahul ka eksponaatide paigutusega, sest ühe kategooria objektid olid laiali ning silmatorkavad eksponaadid olid paigutatud keskele, mille tõttu vähehuvitavad esemed olid peidus. Külastajatel oli raske navigeerida kristallpalees, isegi oli võimalik ära eksida. Aleksandr Koshelev kulutas 6 tundi kõndides palees ning külastas vaid ühte galeriid.⁵³

---

⁴⁹ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг., 72.

⁵⁰ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 137.

⁵¹ *Ibid*, 135–136.

⁵² *Ibid*, 138–139.

⁵³ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 139–140.

Vene osakonna ülesseadjad Leontii Samoilov ja Aleksandr Sherer ütlesid, et vaatamata raskustele ja puudujääkidele, suutis Venemaa end väärikalt esindada põllumajandus- ja tööstusvaldkonnas. Vene eksponaadid võitsid 3 komisjoni medalit, 60 auhinna medalit ja 67 austusväärset mainimist. Kolmandik Vene eksponentidest said autasustatud, mis viis Venemaa pärast Inglismaad ja Prantsusmaad kümne parima riigi hulka.⁵⁴ Kõrgeima autasu vääriliseks oli tiara ja kalliskividest valmistatud tooted juveliiride Kemmereri ja Zeftigeni poolt.⁵⁵ Esimene maailmanäitus oli kasulik ja õpetlik Vene vabriku omanikele, ametnikele ja spetsialistidele, andes neile teadmised ja kogemused.⁵⁶ On välja toodud, et Vene osakonna nõrkus oli metallurgia ja metallitöötlemise kategooria, mis jäid maha välismaistele saavutustele, sest tehnoloogia tase kui ka tootlikkus olid madalad.⁵⁷ Suureks probleemiks olid inimesed, kes ei soovinud osa võtta maailmanäitusest. Seda võib pidada tööstusosakona allakäiguks, sest maailmanäitusel olid esindatud ainult riigiettevõtted. Aleksandr Koshelev ütles, et Venemaa paistis välja luksusosakonnas, kuid häbeneti näidata tegelikku igapäevast elu. Ta lisas, et isegi samovarid puudusid maailmanäitusel.⁵⁸

1.3. Baltikumi osalus

Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kubermangud moodustasid ühe seitsmest näituseringkonnast Venemaal. Juba 1839. aastal olid Liivimaa kubermangu töösturid esindatud Peterburis Ülevenemaalisel tööstusnäitusel, kus Sindi kalevivabrik sai oma toodete eest I järgu suure kuldmedali.⁵⁹

Esimene Baltikumi põllumajandusnäitus toimus Viljandis 1849. aastal, mis oli korraldatud Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi tütareltsi poolt. Liivimaa Põllumajanduse ja Tööstuse Edendamise Selts (LPTES) asutati 1844. aastal. Seltsi eesmärk oli lähendada peremehi; tutvustada tarbijaid toodetega; kindlaks teha, millisel arengutasemel on antud

---

⁵⁴ *Ibid*, 141–142.

⁵⁵ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 30.

⁵⁶ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг., 74.

⁵⁷ *Ibid*, 74.

⁵⁸ Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. Britain, the Empire, and the World, 141–142.

⁵⁹ Rosenberg, T. Künnivaod., 307–308.

piirkonna põllumajandus, et oleks võimalik rakendada abinõusid selle piirkonna arendamiseks. 1857. aastal toimus Tartu põllumajandusnäitus, mida kolme päeva jooksul külastati 6500 inimese poolt. Kokku oli 192 eksponenti ja 698 eksponaati: Liivimaalt osales 179 eksponenti oma 632 eksponaadiga, Eestimaalt osales 10 väljapanijat oma 35 eksponaadiga, Kuramaalt oli üks väljapanija oma 31 eksponaadiga. Näitusel võis näha põllumajandussaadusi, loomi, põllutööriistu ja masinaid, manufaktuuri- ja käsitöötooteid ja talupoja rõivaid. Autasustamisega tegelesid spetsiaalsed komisjonid, kuhu kuulus nii mõisnikke, valitsusametnikke, professoreid kui ka kaupmehi. Aadlikud, ametnikud ja asutused said autasuks kuld- või hõbemedali, ning ülejäänud seisused pidid leppima diplomitega või preemiatega.⁶⁰

1850. aasta 16. mail saabus Venemaalt Eestimaa rüütelkonna peamehele kiri, mis kutsus kõiki panustama 1851. aasta maailmanäitusele. Paluti, et rüütelkond levitaks kirja sisu adrakohtunikele.⁶¹

1851. aasta maailmanäitust jälgiti tähelepanelikult Tartust, kus tegutses Liivimaa Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsietet. Sotsieteedi eesmärk oli saata oma usaldusmehi maailmanäitusele, et teavitada seal nähtust oma liikmeid ja asjahuvilisi sotsieteedi koosolekutel ja väljaannetes.⁶²

Londoni maailmanäituse kataloogides leiduvad üksikud mainimised Eesti- ja Liivimaa kubermangude osalemisest. Riia sadamast saadeti Londonisse Riia tammepuu palke.⁶³ Liivimaalt saadeti lambavilla (*wool*), lina (*cloth*) ja kanepit (*tobacco*).⁶⁴ Tartust saadeti suurendusklaas (*looking-glass*) maailmanäitusele.⁶⁵ Eestimaa kubermangust saadeti lambavilla (*Merino wool*).⁶⁶ Tallinnast saadeti nisutärklist (*wheat-starch*) ning Valgamaalt saadeti lina (*cloth*).⁶⁷

---

⁶⁰ *Ibid*, 309–311.

⁶¹ EAA.902.1.1139. (Kiri Eestimaa rüütelkonna peamehele seoses 1851. a maailmanäitusega, 16.05.1850).

⁶² Rosenberg, T. Künnivaod, 309.

⁶³ Royal commission. Official catalogue of the Great exhibition, 335.

⁶⁴ Ellis, E., Yapp, R., Wagstaffe, G. (1851). Official catalogue of the Great exhibition of the works of industry of all nations, 1851. London, Spicer brothers, 292, 298, 34.

⁶⁵ *Ibid*, 300.

⁶⁶ *Ibid*, 299.

⁶⁷ *Ibid*, 297–299.

2. Londoni maailmanäitus 1862

Esimene maailmanäitus oli edukas, mistõttu paljud riigid soovisid ise korraldada maailmanäitust, kuid nad ei olnud niivõrd edukad, et saavutada maailmanäituse nimetust. 1853. aastal toimus Dublinis ja New Yorgis rahvusvahelised näitused.⁶⁸

Irimaal esimene tööstusnäitus toimus 1834. aastal, pärast mida iga kolme aasta tagant korraldati tööstusnäitust. Rahvusvaheline näitus avanes 13. mail ja sulges uksed 31. oktoobril, mida jõudis külastada 1,15 miljon inimest. Osalejate seas oli 38 riiki ja 6 kolooniat, mille hulgas oli Venemaa – 5. oktoobril algas Krimmi sõda. Rahvusvaheline näitus sai võimalikuks tänu William Darganile, raudtee-ettevõtja, kes Iiri näljahäda ajal palkas 47 000 töölist. Hoone valmistamine maksis 56 000 naela, ning oli suurusega 2,7 hektarit.⁶⁹

New Yorgi rahvusvaheline näitus algas 14. juulil 1853. aastal, ning koos pausidega kestis kuni 1854. aasta 30. oktoobrini. Näitust jõudis külastada 1,25 miljon inimest. Hoone suuruseks oli 2,4 hektarit. Osa võttis 17 riiki ja 6 kolooniat, mille seas oli Venemaa.⁷⁰ Venemaa panus New Yorgi rahvusvahelisel näitusel oli väike – Eksponaatide seas olid kvaliteetsest villast lina tükid. Eraldi välja toodud oli Riias, H. A. Thilo manufaktuuri poolt valmistatud, lõng.⁷¹

Teine maailmanäitus leidis aset 1855. aasta Pariisis. Prantsusmaa eesmärk oli näidata, et ta ei jää alla Suurbritanniale. Osa võttis 34 riiki, kuid Venemaa ei saanud osaleda, sest käimas oli Krimmi sõda. Maailmanäituse hoone oli suurem kui kristallpalee, kuid arhitektuuri poolest see jäi alla kristallpaleele, millega nõustus Napoleon III – Hoone oli 260 meetrit pikk, 105 meetrit lai ja 35 meetrit kõrge. Teisel maailmanäitusel oli 24 000 eksponaati, kuid esimesel oli vaid 17 000 eksponaati. Külastajate poolest jäi Pariisi näitus alla, seda külastas vaid 5 miljonit võrreldes 6 miljoniga esimesel maailmanäitusel.⁷²

---

⁶⁸ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 34.

⁶⁹ Dublin, Ireland 1853 Great Industrial Exhibition. Kasutatid 14.04.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfdublin1853.html>.

⁷⁰ New York, United States 1853-1854 The Exhibition of the Industries of All Nations. Kasutatud 14.04.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfnewyork1853.html>.

⁷¹ Official catalogue of the New York Exhibition of the Industry of All Nations. 1853. G. P. Putnam & Co; 224.

⁷² Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 34.

2.1. Maailmanäitus

Kuninglik kunstiühing tegeles järgmise maailmanäituse korraldamisega, ning otsustati, et maailmanäitus toimub 1862. aastal. 1859. aastal puhkes teine Itaalia iseseisvussõda Austria vastu, mis ohustas maailmanäituse toimumise aega. Sõjas osales: Sardiinia kuningriik, Toscana suürhertsogkond ja Prantsusmaa. Ootamatu sõja lõpp Prantsusmaa ja Sardiinia kuningriigi kasuks võimaldas kunstiühingul jätkata maailmanäituse planeerimist.⁷³

Kunstiühing kogus informatsiooni, et oleks võimalik oletada kuivõrd mastaapne tuleb 1862. aasta maailmanäitus. 1851. aastal Suurbritannia rahvaarv oli 27,7 miljon inimest, ning kunstiühing oletas, et 1862. aastal rahvaarv kasvab 29 miljonini. Cusack Patrick Roney, kes oli kahe raudtee ettevõtte sekretär, ütles, et 1851. aastal raudteede pikkus oli 11 000 km, ning 1862. aastaks oletatav raudteede pikkuseks on 17 700 km. Ta lisas, et rongiliiklus oli paranenud ja oli kasutusele võetud sisemaa liinid. Ameerika ja Euroopa vahel sõitvate aurulaevade hulk oli neljakordistunud, ning piletihinnad vähenenud 30% võrra. Parem logistika ja odavad piletid teevad paljudele inimestele maailmanäituse külastamise võimalikuks, mistõttu pidi maailmanäituse hoone olema mahukam kui kristallpalee.⁷⁴

1862. aastal oli õitsenguaeg Inglismaa tööstusele ning 1. mail avati neljas maailmanäitus Londonis.⁷⁵ Kõik riigid, mis osalesid vähemalt ükskord eelmistel maailmanäitustel said ringkirja, mis kutsus neid taaskord osalema.⁷⁶ Näituselt võttis osa 36 riiki oma 28 000 eksponaadiga. 1862. aasta maailmanäitust külastas kokku 6 miljon inimest. Maailmanäituse jaoks ehitati hiiglaslik kahekorruseline hoone, mis kandis nime Palace of Industry. Hoone pikkuseks oli 350 meetrit, laiuks 210 meetrit ja kõrguseks 26 meetrit. Palace of Industry oli suurem ehitis kui Crystal Palace. Uue hoone pindala oli 125 000m².⁷⁷ Maailmanäitus oli jaotatud 36 kategooria vahel, millel oli oma žürii.⁷⁸ Iga välismaa komisjon võis nimetada ühe oma liikme rahvusvahelise žürii

---

⁷³ Hollingshead, J. (1862). The International Exhibition of 1862: the illustrated catalogue of the Industrial Department. London: Printed for Her Majesty's Commissioners, 41.

⁷⁴ *Ibid*, 43.

⁷⁵ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг., 75, 78.

⁷⁶ Hollingshead, J. The International Exhibition of 1862, 64.

⁷⁷ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг., 75.

⁷⁸ International exhibition. (1862). Medals and honourable mentions awarded by the international juries; with a list of jurors, and the report of the council of chairmen. G. E. Eyre, 34.

liikmeks igasse klassi, milles on nende riik esindatud. Rahvusvahelise žürii liikmed pidid nomineerima autasu väärilised eksponaadid. Autasuks oli eksponentidele ette nähtud medalid, millel polnud mingisugust eristust.⁷⁹ Žürii koosnes 567 liikmest, millest 296 olid Suurbritanniast ja 271 olid välismaalt. Kokku väljastati 7000 medalit ja 5300 austusvärset mainimist.⁸⁰

2.2. Venemaa osalus

Peterburis moodustati spetsiaalne komisjon, mis pidi ette valmistama Venemaa osakonna 4. maailmanäituse jaoks, mille teostamiseks anti 75 000 hõberubla.⁸¹ Komisjoni liikmeskonda kuulus: komisjoni eesistuja Vladimir Dmitrijevitš Levshin; Luka Aleksandrovitš Sokolovski keiserliku õukonna ministeeriumist; Otto Ivanovitš Evers välisministeeriumist; Viktor Ivanovitš Butovski ja Aleksandr Aleksandrovitš Scherer rahandusministeeriumist; Eduard Jevgrafovits Lode, Karl Aleksandrovitš Peterson, Pavel Konstantinovitš Tšernjaev riigivaraministeeriumist; Karl Gustavovitš Gernet keisrimaa osakonnast.⁸² Mõned eksponaadid valiti välja Peterburi XII tööstusnäituselt, mis toimus 1861. aasta juunis. Väljavalitud eksponaadid saadeti meritsi Londonisse sügisel 1861. ja 1862. aasta kevadel mööda raudteed Hamburgi ning sealt aurulaevaga Londonisse. Venemaad esindas 585 eksponaati, millest enamik olid toorained, kangad, põllumajandussaadused.⁸³

Eksponaadid, mis polnud tähtsad tööstuslikult, tehniliselt, teaduslikult või kunstlikult, polnud Londoni maailmanäitusele lubatud. Kui eksponaat vastas eelmainitud kategooriale, siis oli eksponeeritud võimalik osaleda maailmanäitusel. Iga väljapanija pidi täitma blanketi, kus oli ära märgitud eksponeeritud nimi, perekonnanimi või kaubandusettevõtte nimi; eksponeeritud asukoht ja elukoht; tehase asukoht; linna aadressid. Põllumajandustoodetele oli vaja täpsustada, et millises pinnases on see kasvanud. Mineraalainete puhul tuli ära märkida kaevandamise koht ja aasta toodangumaht. Kaubanduse, tehaste ja vabriku eksponaatide puhul tuli ära märkida aastakoguse

---

⁷⁹ Hollingshead, J. The International Exhibition of 1862, 51.

⁸⁰ Duncan, A. The 1862 London Exhibition. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.mcgee-flutes.com/1862%20London%20Exhibition.htm>.

⁸¹ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг, 74.

⁸² RA, EAA.1185.1.369, 15 (Londoni maailmanäitus 1862. aasta kuulutus number 1., 22.05.1861).

⁸³ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг, 74.

summa ja väärtus. Viimasena pidi olema ära märgitud, mis saab eksponaadiga pärast näituse lõppu: eksponaat tuli tagastada eksponeerijale; müüa maha Londonis ja maksta eksponeerijale rahas, arvestades välja tollimaksud. Kõik eksponaadid, mis jõudsid õigeaegselt kogumispunkti, eksporditi Londonisse Venemaa kulul. Kogu maailmanäituse kestuse ajal hoiti eksponaate riigivalitsuse arvel. Kuid oli võimalik omal kulul näituse ajal kindlustada oma eksponaate.⁸⁴

Vene osakonna suuruseks oli 1700 m², võrdluseks Austria osakonna suuruseks oli 5000 m².⁸⁵ Näituse külastajad olid huvitatud Vene relvastuse osakonnast. Seal eksponeeriti Zlatousti relvavabriku külmrelvi ning valatud terasest valmistatud 12-kaliibrist püssi. Käsitööosakonnas võis näha teejoomiskomplekti, millel oli kujutatud Romanovite dünastia. Kõrgelt hinnati Peterburis valmistatud jalanõusid, sest neil oli hea kvaliteet. Esitatud oli rikkalik põllumajandussaadus: jahu, teravili, hernes, moon, päevalill, mesi, säilitatud puuviljad, kuivatatud puuviljad.⁸⁶ Tooraineid ja neist valmistatud esemeid kiideti heaks žürii poolt ja mõned autasustati medaliga. Autasu anti hea raua kvaliteedi eest, mis sobis raudteede ehitamiseks. Tsiiviilehituse valdkonnas paistis välja oma kvaliteediga J. Ciechanowski tsement. Kirjatarbete osakonnas hinnati kõrgelt, Siberi grafiitist valmistatud pliiatseid ja paberit.⁸⁷

Ajalehes *Московских ведомостей* avaldati retsensendi Alfons Ekirose ülevaate Vene tööstusosakonnast. Venemaa oli sel maailmanäitusel tagasihoidlikum kui esimesel maailmanäitusel: puudusid malahhiidi ukSED, laekas kaunistatud jaspisega ja kuldne riie. Venemaa osakonda esindasid kasulikud ja odavamad tooted. Vene tööstusosakond meelitas tähelepanu keemiliste ainetega, seemisnahaga, leivaga, tekkidega ja taskurätikutega.⁸⁸

Kolmas maailmanäitus oli tööstuse ja kunsti näitus, mille eesmärk oli kujundada hetkelist seisu. Seetõttu kunstiteosed pidid olema loodud peale 1762. aastat.⁸⁹ Esimest korda oli avatud kunstiosakond, kus esitati töid, mis olid loodud viimase 100 aasta jooksul. Peterburist ja Moskvast saabus kohale 126 kunstiteost, mille seas olid maalid, joonistused ja skulptuurid 68

---

⁸⁴ RA, EAA.1185.1.369, l. 29 (Livländische Gouvernements-Zeitung № 93, 16.08.1861).

⁸⁵ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 36.

⁸⁶ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг., 75–76.

⁸⁷ International exhibition. Medals and honourable mentions; 22, 177.

⁸⁸ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 38.

⁸⁹ RA, EAA.1185.1.369, l. 10 (Londoni maailmanäitus 1862. aasta kuulutus number 1., 22.05.1861).

autorilt. Mõned kuulsamad maalid nende seas olid Adrian Markovitš Volkovi (1827–1873) (“Прерванное обручение”) ⁹⁰, Aleksander Ivanovitš Morozovi (1835–1904) (“Отдых на сенокосе”) ⁹¹, Andrei Andrejevitš Popovi (1832–1897) (“Склад чая на Нижегородской ярмарке”) ⁹², Aleksei Ivanovitš Korzuhini (1835–1894) (“Пьяный отец семейства”) ⁹³ ja (“Визит доктора”) ⁹⁴, mis oli maalitud Gustav Jakovlevitš Budkovskii (1813–1884) poolt. ⁹⁵ Vladimir Stassov, Vene muusika- ja kunstikriitik, oli pettunud Vene skulptorite panusega. Stassov ütles “Skulptuurid olid tavalised, nagu poest müüdav kaup, mitte kunstniku käsitöö. Aga kus oli kõik ülejäänud? Kas tõesti alates Jelizaveta Petrovna ajast pole meil tehtud ühtegi väljapaistvat skulptuuri?” ⁹⁶

Vene eksponaadid said kokku 183 medalit ja 125 austusväärset mainimist. ⁹⁷ Mõned väarikamad ja huvitavamad autasustatud eksponaadid, mis väärivad mainimist – Mihhail Osipovitš Mikešini (1835–1896) joonistuse järgi tehtud miniatuurne pronkskuju Katariina II-st (autor Felix Chopin, 1813–1892), vedeliku mõõtmismasin (*machine for measuring liquids*) ja sõjalaevade disain. ⁹⁸ Keemiatoodete osakonnas anti välja medal hea kvaliteedi eest järgnevatele ainetele: salpeeter, valge plii, glauberi sool (*glauber's salt*). ⁹⁹ Küllastajate jaoks pakkus huvi kolossaalse suurusega grafiidi tükid (65–130 kg), mis kuulusid Krasnojarski kullakaevurile Mihhail Sidorovile. Sidorov sai kaks medalit: grafiidi ja kvaliteetse polaarrebase ja kärbi naha eest. Ivan Petrovitš Aliber, Siberi tööstus, sai kaks medalit Irkutskist kaevandatud nefriidi ja grafiidi eest. Vene metallurgia oli veenvalt esindatud. Votkinski tehas eksponeeris valatud terast ja rauda, mis on mõeldud püssitorude valmistamiseks ja rauda laevaehituseks. Demidovi tehas sai autasustatud hea terase ja vase kvaliteedi eest. Autasustatud sai kaks hiiglasliku kristallvaasi, mis oli valmistatud Peterburi keiserliku tehase poolt – puhtuse ja läbipaistvuse eest. Vene tööstusosakonnas paistis välja siidriie, mille eest Nissen sai medali. ¹⁰⁰

---

⁹⁰ Vt. Lisa 3.

⁹¹ Vt. Lisa 4.

⁹² Vt. Lisa 5.

⁹³ Vt. Lisa 6.

⁹⁴ Vt. Lisa 7.

⁹⁵ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг., 77–78.

⁹⁶ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 38.

⁹⁷ International exhibition. Medals and honourable mentions, 1–374.

⁹⁸ *Ibid*, 341, 157, 335.

⁹⁹ *Ibid*, 34.

¹⁰⁰ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 39–40.

Kuivõrd edukas Venemaa oli 1862. aasta maailmanäitusel? On teada, et 1862. aasta maailmatäitusel kokku väljastati 7000 medalit ja 5300 austusväärsset mainimist.¹⁰¹ Näituselt võttis osa 36 riiki oma 28 000 eksponaadiga.¹⁰² Antud arvude põhjal saame teada, et 25% saadetud eksponaatidest said autasustatud medaliga ja 19% said austusväärsed mainimised. Venemaa osakonda esindas 585 eksponaati, mis on vaid 2% kogu saadetud eksponaatidest maailmanäitusele.¹⁰³ Venemaa sai maailmanäitusel 183 medalit ja 125 austusväärsset mainimist – ehk Venemaalt saadetud eksponaatidest said 31% autasustatud medaliga ja 21% said austusväärsed mainimised. Kui võrrelda väljastatud autasude kogusega, siis Venemaa moodustab sellest 2,6% medalitest ja 0,45% austusväärssetest mainimistest.¹⁰⁴

Tänu allika olemasolule ja kättesaadavusele on võimalik võrrelda Venemaad Austria keisririigiga – Austria keisririik sai valitud võrdluseks, sest see on sarnasim multirahvuseline impeerium Venemaa keisririigile. Puuduvad andmed, et kui palju eksponaate esindas Austriat 1862. aasta maailmanäitusel, kuid on teada, et Austria sai 524 medalit ja 346 austusväärsset mainimist.¹⁰⁵ Bakalaureusetöö autor koostas diagrammi¹⁰⁶, kus on toodud välja Venemaa ja Austria autasud iga klassi juures – Lisaks on olemas tabel¹⁰⁷, kus on toodud välja 36. klassi eesti keelsete nimetustega. Võrdluseks on võetud ainult 36. klassi, sest kataloogis puudub nimekiri autasudest kunsti osakonnas.

Diagrammi järgi on näha, et nii Austria kui ka Venemaa paistsid välja III (ained toiduvalmistamiseks) ja IV klassis (loomsed ja taimsed ained, mida tarbitakse manufaktuurides) – Austria sai 113 medalit (III) ja 104 medalit (IV), Venemaa sai 39 medalit (III) ja 45 medalit (IV). Venemaa ei saanud autasustatud VIII (masinad ja tööriistad) ja XIII (loodusteaduses kasutatavad tööriistad) klassides – Austria sai kolm medalit ja kolm austusväärsset mainimist VIII klassis, ning XIII klassis Austria sai neli medalit ja kaks austusväärsset mainimist. Austria ei

---

¹⁰¹ Duncan, A. The 1862 London Exhibition. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.mcgee-flutes.com/1862%20London%20Exhibition.htm>.

¹⁰² Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг, 75.

¹⁰³ *Ibid*, 74.

¹⁰⁴ International exhibition. Medals and honourable mentions, 1–374.

¹⁰⁵ *Ibid*, 1–374.

¹⁰⁶ Vt. Lisa 1.

¹⁰⁷ Vt. Lisa 2.

saanud autasustatud VI (jalutuskäru, vankrid, ekipaažid) ja XXII (vaibad) klassides – Venemaa sai kaks medalit VI klassis, ning XXII klassis sai ühe austusväärse mainimise. Venemaa oli edukam kui Austria mõningates klassides – XI (sõjaline tehnika, laskemoonad, sõjamunder, suurtükivägi ja käsirelvad), kus Venemaa sai neli medalit, Austria sai vaid ühe medali. XII klassis (laevaehitus ja varustus) sai Venemaa kolm medalit, aga Austria sai vaid ühe medali. XXV klassis (nahast, karusnahast, sulgedest või juustest valmistatud esemed) Venemaa sai üheksa medalit, ning Austria sai vaid kaks medalit. Venemaa ja Austria saavutasid võrdsed tulemused klassides XXXV (savitooted) ja XXXVI (kohvid) – Riigid said kaks medalit mõlemas klassis.¹⁰⁸

2.3. Baltikumi osalus

Eesti- ja Liivimaal ajakirjanduses kajastati 1862. aasta maailmanäitust. Ajalehes *Livländische Gouvernements-Zeitung* kirjutati 1861. aastal 12. juulil tulevase Londoni maailmanäitusest. Teavitati, et Peterburis oli loodud spetsiaalne komisjon, mis tegeleb ettevalmistustöödega maailmanäituse osalemiseks. Ajalehes on välja toodud maailmanäituse osakonnad, klassid, määrused, informatsioon osalejatele ja korraldus. Maailmanäituse komissarid palusid erilist tähelepanu pöörata punktidele 100–104, 110 ja 115–117. Punktide 100–104 kohaselt Londoni komissaridele kuulus tsentraliseeritud haldusvõim, millega nad otsustavad, kuhu paigutada osakonnad näituse saalis. Ruumi puuduse tõttu oli lubatud näitusele ainult eksponaadid, mis olid ära märgitud kataloogides. Kõik maalid paigutatati galeriis Londoni komissaride poolt, et külastajatel oleks mugavam. Sisseveetavad eksponaadid olid vabastatud lisakuludest nagu tollimaks. Punkti 110 kohaselt maailmanäituse eesmärgiks oli näidata saavutusi ja hetkelist seisust, mistõttu eksponaadid pidid olema kaasaegsed. Punktide 115–117 kohaselt tuli hiljemalt 1. jaanuariks 1862. aastaks saata kirjeldus kunstesemetest Londoni komissaridele, milles oli ära märgitud kunstniku nimi, kunstiteose nimetus, valmimise aasta.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ International exhibition. Medals and honourable mentions, 1–374.

¹⁰⁹ RA, EAA.1185.1.369 (Livländische Gouvernements-Zeitung, nr. 78, 12 juuli 1861) RA, EAA.1185.1.369, 1 5 (Londoni maailmanäitus 1862. aasta kuulutus number 1., 22.05.1861).

Revalsche Zeitung kirjutas 19. oktoobril 1861. aastal: “Oleme teadlikud, et meie tööstus ei ole ulatuslik, kuid siiski oleme esindatud maailmanäitusel.” Laevaga pidid minema Inglismaa poole Tallinna kilud klaaspurgis (*Revalsche Killo*), piiritus (*spiritus*) ja liköör (*liqueur*), pliisuhkur (*bleizucker*), lina (*flachs*), äädikas (*essig*) ja teraviljanäidised (*kornproben*). Esines lootus ja arvamus, et Tallinna kilud leiavad järk-järgult tunnustust välismaal ning on konkurentsivõimelised anšoovisega. Kilude hindamine välismaal ja kasvav nõudlus avaldanuks märkimisväärset mõju kilude väiketööstusele, mis võinuks isegi muuta kilud teiseks kõige rohkem eksporditavaks tooteks Eestimaa kubermangus. Riia abikomitee andis teada, et villakasvatavad on oodatud osalema maailmanäitusel. Abikomitee lisas, et kohalikud villakasvatavad ei tohtinud arvata, et nende vill pole konkurentsivõimeline Inglismaa villakasvatavate omaga, sest maailmanäitusel saadud hinnang oli tähtis edaspidiseks villatootmise arenguks. “Kas ja kuidas mõjutab maailmanäitus meie kahte kõige olulisemat tehast: Hiiumaa-Kärdla riidetehas ja Kreenholmi manufaktuur?”¹¹⁰ – *Revalsche Zeitung* avaldas kahetsust, et sellele küsimusele pole veel võimalik vastata.¹¹¹

1861. aastal 10. juunil saadeti Venemaa komisjoni poolt loodud kuulutused osalemaks maailmanäitusel, mis jõudsid ka Viljandisse, Võnnusse ja Kuressaarde.¹¹² Riia oli lähim eksponaatide kogumispunkt, mistõttu võib järeldada, et kõik Eesti- ja Liivimaa kubermangust saadetud eksponaadid saadeti teele Londonisse Riia. Eksponeendid olid kohustatud saatma oma eksponaadid Vene keisririigi välisasjade komissari Gabriel Kamensky aadressile. Riia abikomitee kindlustas eksponaate transpordi ajaks Londonisse ja tagasitulekul sadamast eksponaadid läksid Riia abikomitee järelevalve alla. Eksponeendil oli õigus kindlustada oma eksponaadid näituse ajaks, kuid seda tuli teha oma arvelt.¹¹³

Tartust saadeti Madalmaade stiilis kaminasimss plaadid (*Dutch tile mantel-piece*), mikroskoobi abil vaadeldavad objektid (*microscopic objects*), rahvusriided (*figures in national dresses*), puuviljade ja inimkeha osade vahakujud (*wax models of fruits, and parts of the human body*).¹¹⁴ Mikroskoobi abil vaadeldavad objektid olid saadetud Ernst Andreas Reissneri poolt, kes oli

¹¹⁰ *Revalsche Zeitung*, 19.10.1861, 1.

¹¹¹ *Ibid*, 1.

¹¹² RA, EAA.1185.1.369, l. 3 (10.06.1861).

¹¹³ RA, EAA. 1185.1.382 (Rigascher Hiltscomite für die Londoner Weltausstellung des Jahres 1862, 13.04.1862).

¹¹⁴ Royal Commissioners. International Exhibition 1862; 380, 384.

baltisaksa arstiteadlane ja Tartu Ülikooli anatoomia professor. Tallinnast saadi plii ja äädika atsetaati (*acetate of lead and vinegar*), mööblilakki (*varnish for furniture*), lina (*cloth*), teravilja (*wheat*) ja kilusid (“anšoovis” *Estonian anchovy*). Riiaast saadeti põllumajandussaadusi: nisu (*wheat*), linaseemneid (*linseed*), herneid (*peas*) ja tubakat (*tobacco*).¹¹⁵ Lisaks Riiaast saadi linaseemne kooki (*linseed cake*) ja sõstraveini (*currant wine*).¹¹⁶ Eestimaa kubermangust saadetud eksponaatide hulgas oli ka Ungern-Sternbergi piiritustehasest köömenliköör (*cumin liqueur*). Liivimaa piiritustehasest samuti saadeti köömenlikööri. Saaremaalt saadeti Ungern-Sternbergi lina (*cloth*).¹¹⁷

1862. aasta maailmanäitusel said mõned Baltikumist saadetud eksponaadid autasustatud. Juba varasemalt on mainitud H. A. Thilo manufaktuuri, mis saatis 1853. aastal maailmanäitusele tehase poolt valmistatud lõnga¹¹⁸. Sel maailmanäitusel Thilo manufaktuur saatis lina (*cloth*) ja kopranahka (*beavers*), mis said autasustatud medaliga. Riia komisjon sai kanepi (*hemp*), lina (*flax*) ja puidu (*timber*) kollektsiooni eest medali. Samuti said autasustatud medaliga Riia komisjoni poolt saadetud linaseemned ja hernerid. Riia Auru õliveski selts (Riga Steam Oil Mill Company) sai rapsikoogi (*rape cake*) eest medali. Saaremaalt saadetud oder (*barley*) sai autasustatud medaliga. Tol ajal Tallinnas tegutsev “Thomas Clayhills & Son” ettevõtte poolt saadetud eesti teravili sai autasustatud austusväärse mainimisega hea kvaliteedi eest. Samuti Clayhills & Son’i poolt saadetud lina sai autasustatud austusväärse mainimisega.¹¹⁹ Firma alusepanijaks oli Thomas Clayhills (1690–1757), kes eluajal oli tõusnud Tallinna üheks silmapaistvaimaks suurkaupmeheks.¹²⁰ Riia komisjon sai austusväärse mainimise oma tubaka näidiste eest (*samples of tobacco*). Juba varem mainitud Ungern-Sternberg’i köömenlikoor sai autasustatud austusväärse mainimisega 1862. aasta maailmanäitusel.¹²¹

---

¹¹⁵ *Ibid*, 374, 378, 375, 376, 377.

¹¹⁶ *Ibid*, 377.

¹¹⁷ *Ibid*, 377, 381.

¹¹⁸ Official catalogue of the New York Exhibition of the Industry of All Nations. 1853. G. P. Putnam & Co, 224.

¹¹⁹ International exhibition. Medals and honourable mentions; 254, 131, 51, 59, 130.

¹²⁰ Vinnal, H. (2011). Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide*. Ajalooline ajakiri No 3/4, 271.

¹²¹ International exhibition. Medals and honourable mentions; 95, 96.

3. Pariisi maailmanäitus 1867

3.1. Maailmanäitus

Prantsusmaal kunstinäituste korraldamine sai alguse 17. sajandil, neid korraldati aastatel 1667–1793, kuid mitte igal aastal. Esimene Prantsuse näitus toimus 1798. aastal, eksponaatide hulgas leidis kellasid, ehteid, tekstiiltooteid ja mööblit.¹²² 1855. aastal toimus Pariisis teine maailmanäitus, millest osa võttis 34 riiki, oma 24 000 eksponaadiga.¹²³

Prantsuse eksponendid külastasid 1862. aasta Londoni maailmanäitust, ning kogusid külastajate muljeid, et ise korraldada edukalt maailmanäitust. Külastajad kurtsid selle üle, et nad pidid trepist üles minema, et näha ülejäänud eksponaate. Muljete põhjal planeeriti *Champ de Mars* väljakule maailmanäituse hoone (tänapäeval paikneb väljakul Eiffeli torn, mis ehitati 1889. a maailmanäituse puhul).¹²⁴ Ettevalmistused maailmanäituseks hakati tegema juba 1864. aastal. Maailmanäituse peahoone oli ovaalne pikkusega 490 m, laiusega 380 m ja kõrguseks 25 m – Disainisid Jean-Baptiste Sébastien Krantz ja Alexandre Gustave Eiffel.¹²⁵ Tänu hoone kujule suudeti ära paigutada kõik eksponaadid ja teha külastajatele jalutuskäik mugavaks ja mõnusaks.

Maailmanäituse hoonet valgustas 10 000 gaasilampi, mille jaoks gaasitehas paigutas malmist toru pikkusega 11 km. Territooriumil paiknes 740 valvurit ja politseinikku.¹²⁶ Peahoone juurde kuulus hiiglaslik park ja 200 väiksemat maja ja paviljoni.¹²⁷ Paviljonides oli võimalik proovida prantsuse rahvustoite.¹²⁸ Maailmanäituse planeerimisega ja programmi loomisega tegeles Prantsuse insener ja majandusteadlane Frédéric Le Play.¹²⁹

---

¹²² Daniels, M. Paris National and International Exhibitions from 1798 to 1900: A Finding-List of British Library Holdings, 1.

¹²³ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 34.

¹²⁴ Daniels, M. Paris National and International Exhibitions from 1798 to 1900, 1.

¹²⁵ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 277.

¹²⁶ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 47.

¹²⁷ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 277.

¹²⁸ Daniels, M. Paris National and International Exhibitions from 1798 to 1900, 10.

¹²⁹ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 278.

Pariisi maailmanäituse ukse avanesid 1. aprillil 1867. aastal. Seal osales 42 riiki ja 50226 eksponaati, mis olid jaotatud 95 klassi vahel.¹³⁰ Avamise päeval polnud kõik eksponaadid veel kohal. Halva ilma tõttu mitmed külastajad said näha maailmanäitust alles juunikuus. Kokku külastas maailmanäitust 10 miljon inimest, nende seas oli ka Preisimaa kantsler Otto von Bismarck. Ta nägi end karikeerituna Jacques Offenbachi operettis “La grande-duchesse de Gérolstein”, mida esitati esmakordselt Pariisi maailmanäitusel.¹³¹ Bismarck, vaadates lõpuni Offenbachi operetti, kommenteeris: “Nii see ongi!”¹³² 1867. aasta Pariisi maailmanäitust külastati kõige rohkem võrreldes eelnevate maailmanäitustega – 1851, 6 miljon inimest; 1855, 5 miljon inimest; 1862, 6 miljon inimest; 1867, 10 miljon inimest.¹³³

Parimate eksponaatide hulgas oli gaasi sisepõlemismootor, mis oli saksa leiutajate Nikolaus Otto ja Eugen Langeni leiutus. Dünamo ehk alalisvoolugeneraator, mis oli saksa töösturi Werner Siemensi leiutus. Pierre-Émile Martini, Prantsuse metallurg, teraseahju. Ainulaadsete eksponaatide seas oli Preisimaa giljotiin, mis sai korraga hukata 6–8 inimest. Ameerika osakonnas oli hiiglaslik juustukamakas, kaaluga 3,5 tonni ja kõrgusega 1 meeter. Juustu valmistamiseks oli kulunud 35 tonni piima, mis oli lüpsitud 800 lehmal. Huvitavaks osutus fotograafia osakond, milles osa võttis 20 riiki oma 589 eksponaadiga. Fotograafia osakond saavutas märkimisväärsed tulemused, sest see oli kõige enim autasustatud osakond, 132 medalit ja 144 austusväärset mainimist või diplomit. Ühes paviljonis korraldati mõõdusüsteemide näitust. Eraldi oli olemas osakond, kus näidati tööriistu ja rahvakunsti.¹³⁴

Pariisis moodustati rahvusvaheline mitmetasandiline žürii, kuhu kuulus 600 liiget, nad tegelesid eksponaatide läbivaatamisega ja autasustamisega. Žürii arv eri riikidest sõltus, kuivõrd palju ruumi nad kasutasid maailmanäitusel. Iga komissar määras ise žürii oma riigi osakonna juurde. Iga klassi žürii valis endale presidendi, asepresidendi ja korrespondendi. Organisatsiooni moodustasid 25 erilist žüriid, 64 žüriid kunstivaldkonnas, 483 ülejäänute klasside žüriid. Keiserlik komisjon määras sekretäri iga žürii grupile. Üheksa grupi žüriid moodustasid 180

¹³⁰ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг., 278.

¹³¹ Daniels, M. Paris National and International Exhibitions from 1798 to 1900, 10.

¹³² Corleoni, A. La Grande-Duchesse de Gérolstein, operetta in 3 acts: Description. Kasutatud 21.02.2019, <https://www.allmusic.com/composition/la-grande-duchesse-de-g%C3%A9rolstein-operetta-in-3-acts-mc0002393226>.

¹³³ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867-1900 гг., 281–282.

¹³⁴ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 48–50.

klasside presidendid ja asepresidendid; lisatud, 9 presidenti ja 18 asepresidenti. Ülemnõukogu on moodustatud 9 žürii grupi presidentidest, asepresidentidest ja eesistuja keiserliku komisjonist. Ülemnõukogu moodustasid 27 žürii grupi presidendid ja asepresidendid ja üks eesistuja.¹³⁵

Eriline žürii tegeles väljapaistvate isikute otsimisega, kes on panustanud hüvitiste andmistele või loonud oma töölistele materiaalse, moraalse või intellektuaalse heaolu. Esimene grupp ehk kunst, mis koosnes viiest klassist, kuulus läbivaatamisele neljale kunstivaldkonna žüriile. Žürii aruanded olid esitatud läbivaatamisele ja kohandamisele grupi žüriile, mida moodustasid nelja klassi žüriid kokku, ning nende otsus oli lõplik. Ülejäänud 90 klassi eksponaate olid esitatud läbivaatamisele teistele žüriidele. Nende ülesanne oli hoolikalt läbi vaadata eksponaadid; luua nimekiri eksponentidest, kes väärivad auhinda; määrata auhindu ja põhjendada ära, miks väljavalitud eksponent vääris auhinda. Klassi žürii poolt kirjutatud aruanne läks edasi grupi žüriile, kelle kohustus oli läbi vaadata ja esitada aruande ülemnõukogule. Ülemnõukogu kohustus oli otsustada, kuivõrd palju auhindu kokku välja antakse. Ülemnõukogu pidi lähtuma soovitatud numbrist, sest neil oli piiratud võim suurendada või vähendada auhinna fondi. Kui ülemnõukogu oli otsustanud ära, et kui palju auhindu ja mitu auhinna astet tuleb, siis aruanne läks tagasi grupi žüriile, kelle ülesandeks oli eemaldada liigsed nimed auhinna väärilistest eksponentide hulgast.¹³⁶

Pariisi maailmanäitusel olid autasuks nii medalid, diplomid, austusväärsed mainimised kui ka rahalised autasud. Kõrgeimaks auhinnaks oli grand prix, mida sai 64 eksponenti. Auhinnamedalid jagunesid kuld-, hõbe- ja pronksmedaliteks. Žürii väljastas 883 kuldmedalit, 3653 hõbemedalit, 6565 pronksmedalit ja 5801 austusväärset mainimist.¹³⁷ 1867. aasta augustus saabus Venemaa maailmanäituse komisjonile ametlik informatsioon autasude kohta. Neljanda osakonnale ("Hors ligne" – riided, kangad, tekstiil, püssid) on ettenähtud erilised autasud. Osalejatel on võimalik võita 100 000 prantsuse franki väljapaistva ja kaasaegse eksponaadi eest

---

¹³⁵ Léon, M., Levy. J. (1867). Exposition universelle, 1867, Paris, 49–50.

¹³⁶ *Ibid*, 49–50.

¹³⁷ Usher, J. (1868). Paris Universal Exposition, 1867 : with a full description of awards rendered to the United States department, and notes upon the same. Boston: Nation Office, 37–38.

neljandas osakonnas. Kokku on 10 autasu, mille summa on 100 000 prantsuse franki ja 20 austusväärset mainimist.¹³⁸

3.2. Venemaa osalus

Krimmi sõja järgne sõjapoliitiline olukord oli muutunud – 1867. aastal Pariisis oli loodud rahvusvahelise mereosakonna komisjon, mille esimeheks sai Grigori Ivanovitš Butakov, kes oli endise Venemaa laevastiku viitseadmiral ja Krimmi sõja osavõtja. 1865. aastal keiser Napoleon III isiklikult saatis kutse Venemaa keisrile Aleksander II-le, et Venemaa osaleks tulevasel maailmanäitusel.¹³⁹ 10. märtsil 1865. aastal tsaar Aleksander II otsustas osa võtta Pariisi maailmanäitusest. See oli esimene maailmanäitus Pariisis, millest Venemaa sai osa võtta.¹⁴⁰

Põllumajanduse osakonna juhataja Vladimir Ivanovitš Vešnjakov soovis, et Venemaa oleks põhjalikult esindatud põllumajandusosakonnas Pariisi maailmanäitusel. Kuid enne maailmanäitust oli vaja korraldada kohalik põllumajandusnäitus, kus valitakse välja parimad eksponaadid Pariisi jaoks. Näituse jaoks parimad tööriistad soovitati võtta suurtest provintsidest, kus tegeletakse põllumajandusega.¹⁴¹ Seejärel moodustati eriline komisjon, mille ülesandeks oli ette valmistada Vene osakonda maailmanäituseks. Vene osakonda panustas keiserlik kunstiakadeemia nõukogu, mis korraldas 1866. aastal kunstinäituse, et valida välja parimad kunstiteosed.¹⁴² Vene kujutava kunsti osakonna ettevalmistamisega ja kunstitööde saatmisega maailmanäitusele tegeles 28-aastane kunstiakadeemik Vjatšeslav Grigorovitš Švarts. Hiljem temast sai Vene kunstiosakonna juht.¹⁴³

Pariisi maailmanäituse Vene osakonda võisid panustada kõigi Venemaa Keisririigi kubermangude elanikud. Esmalt pidid eksponaadid läbima kohaliku näituse, kus otsustati, kas

---

¹³⁸ RA, EAA.1185.1.425, l. 64 (Kõrgeima komisjoni poolt Venemaa osalemisest 1867. aasta Pariisi maailmanäitusel).

¹³⁹ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг; 281, 277.

¹⁴⁰ RA, EAA.1185.1.425, l. 19 (Riigivara ministeeriumi juhataja Gernirose ja põllumajanduse osakonna juhataja Vešnjakovi pöördumine vene keisrile Aleksander II-le. 31.08.1865).

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² RA, EAA.1185.1.425, l. 42 (Kõrgeima komisjoni poolt Venemaa osalemisest Pariisi maailmanäitusel 1867. aastal: korraldus. 16.09.1865).

¹⁴³ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 280.

eksponaadid on väärt saatmist Pariisi. Osalejad võisid pöörduda ministeeriumite osakonna juhatajate või komiteede poole, et saada informatsiooni Pariisi maailmanäitusest ja lubatud eksponaatide nimekirja. Peterburis osalejad võisid pöörduda kaubanduse ja manufaktuuri osakonna komitee või juhataja Karl Denisovitš Belski poole. Moskvast osalejad pöördusid manufaktuuri osakonna poole, kus asus kõikehõlmav komisjon, mis tegeles maailmanäitusega või nõustaja Viktor Ivanovitš Butovski poole. Riias rahvas pöördus erilise komitee poole, mis tegeles maailmanäitusega ja kollegiaalse nõustaja Steinili poole. Varssavis oli samuti olemas kõikehõlmav komitee, mis tegeles maailmanäitusega.¹⁴⁴

Maailmanäituse komisjoni ja Londoni komissaride poolt loeti järgnevad eksponaadid vastuvõetamatuks: isesüttivad ained, mürsud, fosforist tikud ja muud ohtlikud esemed. Süütavad tikud ja mürsud võisid olla esitatud maailmanäitusele, kuid tingimusel et neid ei ole võimalik süüdata. Keelatud oli tuua suurtes kogustes alkoholi tooteid, sest tegemist oli samuti süttiva ainega. EkspONENTidel oli võimalik enda kulul kindlustada eksponaadid tulekahju eest. Samuti olid keelatud toiduained, mis kiiresti riknevad ja mädanevad. Maailmanäituse komisjon esitas nõudmise, et eksponeeritavad esemed võiksid võimalusel vastata sellisele kujule nagu neid tooteid pakutakse kaubanduses. Igasugune riie tuli saata poolikult, kahekordselt poolitatult või kupongid suuruselt; nahad pidid olema esitatud terviklikult; niisked materjalid nagu vill ja siid pidid olema esitatud pallidena, mässitult või rullitult; harjas, hobuse karvad pidid olema sorteeritud; teravilja leib, jahu ja teravili lähkrites, kuid eelistatult pigem kottides; malm, raud, teras, vask, tina pidid olema esitatud terviklikult. Osakondades, kus olid ühesugused eksponaadid tuli võimalusel muuta vormi, joonistusi ja muuta kollektsioone, et ei tunduks küllastajatele kõik ühesugune. Liiga väiksed eksponaadid ei saanud olla esitatud maailmanäitusele, sest need ei andnud vaatajatele piisavalt suurt ettekujutust.¹⁴⁵

Pariisi maailmanäitusele oli lubatud originaal kunstiteosed, mis kuulusid esimesse gruppi ja olid loodud mitte varem kui 1. jaanuaril 1855. aastal. Vastuvõetamatud olid koopiad, mis olid tehtud originaal teostest; maalid, joonistused ja joonised, millel puudusid raamid; saviteosed, mis ei olnud käinud ahjust läbi. Vene kunstnikud ja amatöörid, kes soovisid osaleda pidid täitma

---

¹⁴⁴ RA, EAA.1185.1.425, l. 40 (Kõrgeima komisjoni poolt Venemaa osalemisest Pariisi maailmanäitusel 1867. aastal: korraldus. 16.09.1865).

¹⁴⁵ *Ibid.*

vormid ja saatma ära 1865. aasta 15. maiks.¹⁴⁶ Vormis tuli kirjutada teose liik, valmimise aasta, suurus koos raamidega (pikkus, laius, kõrgus) ja kunstniku nimi. Täidetud vormid saadeti Fjodor Antonovitš Bruni aadressile, kes oli keiserliku kunstiakadeemia rektor ja maailmanäituse komisjoni liige.¹⁴⁷

Kui eksponaadid olid välja valitud, siis need saadeti edasi kogumispunktidesse: Peterburi, Moskvasse, Riiga, Helsingisse, Varssavi, Harkiv, Odessasse, Tbilissi, Orenburgi, Omski, Irkutski, kust need jõudsid raudtee või merekaudu Pariisi. Riia kogumispunkti regiooniks olid Kuramaa, Liivimaa ja Eestimaa. Kogumispunktidel olid kindlad tähtajad eksponaatide vastuvõtmiseks. Rasked eksponaadid, mida oli vaja transporteerida raudtee või mere kaudu, olid vastuvõetavad Peterburis, Moskvast, Riias ja Helsingis kuni 15. augustini 1866. aastani. Ülejäänud eksponaatide võtsid kogumispunktid vastu kuni 12. detsembrini. Moskva ja Helsingi kogumispunktid võtsid vastu eksponaatide kuni 1866. aasta 1. detsembrini. Abikomitee otsuse järgi ei tohtinud saata eksponaatide hiljem kui 3. jaanuaril 1867. aastal. Kõik eksponaadid, mis ei jõudnud kohale toimetatud kogumispunkti, tuli saata tagasi omanikele nende omal kulul. Saadetud eksponaatide korrashoiu eest Vene osakonnas vastutasid Prantsusmaa valitsuse poolt määratud erilised valvurid, kes olid Vene osakonna komissari käsutuses.¹⁴⁸

Aleksander II pakkus välja erilise osakonna Pariisi maailmanäituse jaoks – hobused. Pariisi maailmanäituse korraldajad olid sellest huvitatud ja kiitsid keisri pakkumise heaks. 22. jaanuaril 1866. aastal edastati peamistele haldusüksustele tsirkulaar, milles anti teada Moskva hobusenäituse kohta ja paluti, et saadetakse see tsirkulaar edasi maakondadesse, eravaldustesse ja ajalehtedele trükkimiseks. Moskva hobusenäitus toimus 1.–15. septembril, kus valiti välja parimad hobused Pariisi jaoks. Maailmanäitusele oodati mõlemast soost Vene hobuseid, kes aastaks 1867 ei olnud vanemad kui 5 aastat, ning pidid kuuluma ühte kasutus kategooriasse: ratsahobune, rakmehobune või tööhobune. Iga hobuse eest, mis saadeti Moskva näitusele, tuli kaasa anda paberileht, kus oli ära märgitud sünnipaik (kubermang, maakond, küla), omanik, hobusekasvatuse suurus ja kas peremees soovis hobust müüa või mitte. Hobusenäitusel olid

---

¹⁴⁶ RA, EAA.1185.1.425, l. 42 (Kõrgeima komisjoni poolt Venemaa osalemisest Pariisi maailmanäitusel 1867. aastal: korraldus. 16.09.1865).

¹⁴⁷ RA, EAA.1185.1.425, l. 47 (Vorm soovijatele, kes tahavad esindada oma kunste Pariisi maailmanäitusel).

¹⁴⁸ RA, EAA.1185.1.425, l. 41, 45, 46, 48 (Kõrgeima komisjoni poolt Venemaa osalemisest Pariisi maailmanäitusel 1867. aastal: korraldus. 16.09.1865).

autasudeks rahaline preemia, medalid ja diplomid. Hobused, mis said rahalist preemiat omasid suuremat võimalust osaleda Pariisi maailmanäitusel. Ükski hobune, mida ei tunnistatud väärikaks ei saanud osaleda maailmanäitusel, isegi kui hobune kuulus mõjuvõimsale isikule. Riiklik hobusekasvatuse keskjuhatus pakkus, et maksimaalselt võiks saata Pariisi 32 hobust, kuid nende arv sõltuvat Moskva näituse valikutest. Hobuste kogumispunktideks Pariisi maailmanäitusele olid Peterburi ja Moskva. Riik tegeles väljavalitud hobuste ülalpidamisega, ning määras ametisse teenrid ja loomaarstid, kes oleksid olemas Pariisi maailmanäituse ajal. Saadetud hobused pidid olema kindlustatud, ning summa oli kindlaks määratud Moskva Vene hobusenäitusel. Kui hobuse omanik ei olnud rahul kindlustuse summaga, siis ta võis lisaks kindlustada hobust omal kulul. Hobused pidid olema kohale toimetatud Pariisi mitte hiljemalt kui 25. veebruaril 1867. aastaks, mistõttu hobused pidid olema saadetud Moskvasse või Peterburi mitte hiljemalt kui 1. veebruariks.¹⁴⁹

Pariisis oli Vene osakonna suuruseks kokku ettenähtud 2900 m², koos lisahoonetega oli 6060 m² – Austria osakonnale oli antud 8300 m².¹⁵⁰ I ja II osakond oli arheoloogia- ja kunstiosakond ning ülejäänud osakondades eksponeeriti põllumajandus- ja tööstustooted.¹⁵¹ Vene osakonna komissar oli Dmitri Vassiljevits Grigorovitš.¹⁵² Grigorovitš vene-prantsuse päritolu kirjanik, kes tutvustas 1858. aastal prantsuse rändurile ja kirjanikule Aleksander Dumasele Peterburi linna.¹⁵³

Vene osakonda esindas rohkem kui 1300 eksponaati.¹⁵⁴ Enamasti olid esitatud põllumajandussaadused, toorained, ehted, masinad ja tööriistad. Vene osakonnas leidis puuvilla saadusi, kostüüme, tikandeid, mööblit, kalliskive, lina, kaarte, õli- ja vesimaale, fotopilte, raudtee seadmeid ja isegi mänguasju. Aias võis näha Straussi botaanilist kollektsiooni Moskvast. Arhitektuuriosakonnas paistsid välja miniatuurised Vene sõjalaeva mudelid (*models of ships of war*) ja Moskva katedraal (*architectural model of reliquary in cathedral at Moscow*).¹⁵⁵ Vene

---

¹⁴⁹ RA, EAA.29.3.5727, 1. 2–6 (Vassili Kornilovitši poolt saadetud ringkiri, mis puudutab 1867. aasta Pariisi maailmanäituse seadusi. 22.01.1866).

¹⁵⁰ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок; 47, 54.

¹⁵¹ Mezenin, N. (1990). Парад всемирных выставок. Kasutatud 13.04.2019 https://www.e-reading.club/chapter.php/1021097/5/Mezenin_-_Parad_vsemirnyh_vystavok.html.

¹⁵² Prygov, V. (2015). Западноевропейское ювелирное искусство эпохи историзма на материале Всемирных выставок. Dissertatsioon. M. V. Lomonossovi nimeline Moskva Riiklik Ülikool, ajaloo osakond, 29.

¹⁵³ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 278.

¹⁵⁴ *Ibid*, 278.

¹⁵⁵ Parliament proc, Vict. Reports on the Paris universal exhibition, 191.

osakonna külastajad olid huvitatud miniatuursest Peeter-Pauli kindlusest, mis oli valmistatud Felix Chopini pronksikoja poolt. Märkamatuks ei jäänud ka vendade Kornilovite portselanitehase poolt valmistatud eksponaadid.¹⁵⁶ Geograafiaosakonnas esitles Venemaa oma kaarte ja kogumikke. USA oli ainus riik, millel puudus näitusel oma riigi kaart, sest esitatud oli ainult Illinoisi osariigi kaart.¹⁵⁷ Maailmanäitusel asus hobusetall, kus iga nelja tunni tagant demonstreeriti suurepäraseid Vene hobuseid, keda eelnevalt oli välja valitud Moskva hobusenäituselt.¹⁵⁸ Maailmanäitusel toimus ka rahvusvaheline maleturniir, millest võtsid osa Peterburi maleklubi liikmed.¹⁵⁹

Kõige unikaalsem eksponaat näitusel, mida Venemaa esitas, oli arhitektuuriosakonnas Vene talumaja (*узба*), mis koosnes kahest majast ja kuurist. Talumaja oli ehitatud traditsioonilisel viisil, ilma kruvisid ja naelu kasutamata. Sisemus vastas vene talupoja elamule, kust ei puudunud ikoonid, peegel rätikuga, pildid, vene ahi, potid, mööbel. Talumaja sai hõbemedali kunstiosakonnas.¹⁶⁰

Vene kunstiosakonda esindasid 40 maalikunstniku, kelle seast paljud esitlesid oma töid välismaal esimest korda. Väljapaistvad kunstnikud olid Vassili Vladimirovitš Pukirev (1832–1890), Arseni Ivanovitš Meštšerski (1834–1902), Grigori Grigorevitš Mjasojedov (1834–1911), Mihhail Konstantinovitš Clodt (1832–1902), Aleksander Rizzoni (1836–1902) ja Sergei Konstantinovitš Zarjanko (1818–1870) Fjodor Tolstoi portreega.¹⁶¹

Vene osakonna 1300-st eksponaadist sai autasustatud 478 eksponaati: 2 grand prix, 21 kuldmedalit, 93 hõbemedalit, 211 pronksmedalit ja 151 austusväärset mainimist.¹⁶² Kõrgeima autasu grand prix vääriliseks sai Peterburi akadeemik Moritz Hermann von Jacobi, kes oli

---

¹⁵⁶ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 280.

¹⁵⁷ Blake, W. P. (1870). Reports of the United States Commissioners to the Paris Universal Exposition 1867, 49.

¹⁵⁸ Zhidkaya, A. (2012). Россия на всемирных выставках: лучшие павильоны за 150 лет. Kasutatud 13.04.2019 <https://obzor.westsib.ru/article/368101>.

¹⁵⁹ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 278.

¹⁶⁰ Zhidkaya, A. (2012). Россия на всемирных выставках: лучшие павильоны за 150 лет. Kasutatud 13.04.2019 <https://obzor.westsib.ru/article/368101>.

¹⁶¹ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 280.

¹⁶² Nikitin, Y. (2017). Всемирная Выставка 1867 года в Париже: наполеоновские планы и олим-пийский размах. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.mirvistavok.ru/2017-12-01/3358-vsemirnaja-vystavka-1867-goda-v-parizhe-napoleonovskie-plany-i-olim-pijskij-razmah.html>.

spetsialist füüsika ja elektrotehnika valdkonnas. Jacobi oli olnud ka Tartu Ülikooli arhitektuuri professor aastail 1835–1840. Pariisi maailmanäitusel oli ta rahvusvahelise komisjoni liige, mille eesmärk oli luua ühised mõõtühikud, oma panuse eest sai ta autasustatud. Aleksander II sai autasustatud grand prixiga oma panuse eest hobuste tõugude arendamises. Arhitekt Aleksander Ivanovitš Rezanov sai kuldmedali arhitektuursete projektide, joonistuste ja plaanide eest – Peterburi Vladimiri palee (*Владимирский дворец*). Keiserlik kunstiakadeemia sai kuldmedali. Baltisaksa kunstnik Alexander von Kotzebue (1815–1889) maal Poltava lahingust sai autasustatud kuldmedaliga ja rahalise preemiaga.¹⁶³ Kotzebue sai veel ühe kuldmedali Aleksander II portree eest.¹⁶⁴ Tekstiiliosakonnas sai hõbemedali hea puuvilla kvaliteedi eest Nevski tekstiilitehas. Mihhail Konstantinovitš Sidorov, kullatööstur ja Peterburi ettevõtja, sai hõbemedali oma Siberi eksponaatide eest, mille hulgas olid esindatud loomastik ja taimestik, etnograafiline kollektsioon Siberi väikerahvastest ja maavarad. Ignatii Pavlovitš Sazikovi juveliiri tehas sai hõbemedali valmistatud kvaliteetsete ehete eest.¹⁶⁵ Geograafia osakonnas said hõbemedalid Helmersoni Venemaa geoloogiline kaart ja Pjotr Tšihhatšovi Väike-Aasia kaart.¹⁶⁶ Obuhhovi tehas, mis tegeles metallurgia ja masinatööstusega, sai autasustatud pronksmedaliga. P. S. Opleuhin, Peterburi kaupmees, sai pronksmedali konserveeritud köögi- ja puuviljade eest. Štriteri viinatehas sai austusväärsse mainimise. Suurt huvi külastajatele pakkus Keiserliku kaarditehase poolt valmistatud mängukaardid.¹⁶⁷

Ajaleht *Московские ведомости* kirjutas, et maailmanäitusel saadud medalite hulk oli väike. Muidugi kui võrrelda edukust Prantsusmaaga või Inglismaaga, siis arvud on impeeriumi jaoks tühised. Prantsusmaa 12 000-st eksponaadist sai autasustatud 2000 eksponaati. Inglismaa 3000-st

---

¹⁶³ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 280–281.

¹⁶⁴ Nikitin, Y. (2017). Всемирная Выставка 1867 года в Париже: наполеоновские планы и олим-пийский размах. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.mirvistavok.ru/2017-12-01/3358-vsemirnaja-vystavka-1867-goda-v-parizhe-napoleonovskie-plany-i-olim-pijskij-razmah.html>.

¹⁶⁵ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 280–281.

¹⁶⁶ Nikitin, Y. (2017). Всемирная Выставка 1867 года в Париже: наполеоновские планы и олим-пийский размах. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.mirvistavok.ru/2017-12-01/3358-vsemirnaja-vystavka-1867-goda-v-parizhe-napoleonovskie-plany-i-olim-pijskij-razmah.html>.

¹⁶⁷ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 280–281.

eksponaadist sai autasustatud 350 eksponaati.¹⁶⁸ Venemaa oli edukam kui Inglismaa ja Prantsusmaa, sest 1300-st eksponaadist sai autasustatud 478 eksponaati.¹⁶⁹

Külastajate seas olid kirjanikud Ivan Turgenev, Fjodor Dostojevski ja Ivan Gontšarov. Peterburist külastasid maailmanäitust: muusika- ja kunstikriitik Vladimir Stassov, Kunstiakadeemia lektor Fjodor Antonovitš Bruni, Peterburi Ülikooli Vene filoloogia professor Mihhail Ivanovitš Suhomlinov, dramaturg Pjotr Dmitrijevitš Boborõkin, kaptenleitnant ja mereminister Nikolai Ivanovitš Kaznakov, kes kirjutas oma arvustuse maailmanäitusest “Морской сборник” 1867. aasta mais Napoleon III kutsus Aleksander II, koos oma perekonnaga ja kaaskonnaga, vaatama maailmanäitust. 25. mail toimus Bois de Boulogne metsas atendaat, mida korraldas 20-aastane Poola ülestõusu (1863. a) osavõtja Antoni Berezowski. Vankris istuvad Aleksander II ja Napoleon III ei saanud viga. On teada, et Aleksander II kohtus restoranis Preisimaa kuningaga Wilhelm I-ga, mistõttu võib järeldada, et Preisimaa kuningas külastas maailmanäitust.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Špakov, V. N. История Всемирных Выставок, 58.

¹⁶⁹ Nikitin, Y. (2017). Всемирная Выставка 1867 года в Париже: наполеоновские планы и олим-пийский размах. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.mirvistavok.ru/2017-12-01/3358-vsemirnaja-vystavka-1867-goda-v-parizhe-napoleonovskie-plany-i-olim-pijskij-razmah.html>.

¹⁷⁰ Sokolov, A. Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг, 281–282.

3.3. Baltikumi osalus

Kõrgeim komisjon Venemaa osalemisest Pariisi maailmanäitusel oli huvitatud, et võimalikult palju ja erinevaid eksponaate saadetak kohalikele näitustele. Vene osakonna ettevalmistamisega tegeles riigivaraministeerium, mis korraldas näitusi ja kogus eksponaate.¹⁷¹ Näiteks põllumajandus kollektsiooni kuulus teravili, leib, lina, kanepnõör, puuvill, lambanahk, kasukad, vill, ehituspuit, jahipidamise ja kalapüügi tööriistad ja saadused, talumajade mudelid, siid, viin, tööriistad, mesindus ja kariloomad.¹⁷² Komisjon ootas iseräni, et saadetakse suurepäraselt valmistatud tööriistu. Eesmärgi saavutamiseks pöördus komisjon Liivimaa põllumajanduse kogukonna poole palvega, et tehakse komisjoniga koostööd. Riigivaraministeerium eeldas, et Liivimaa põllumajandus kogukonnale on teada kõik põllumajandusega seonduv Eesti-, Liivi- ja Kuramaal. Seetõttu komisjon palus, et kogukond saadaks tööriistad Peterburi näitusele 1866. aasta 1. septembriks.¹⁷³ Hiljem kõrgeim komisjon Venemaa osalemisest Pariisi maailmanäitusel teatas, et juba varasemalt saadetud viie kuulutuse põhjal oli vaja 1867. aasta Pariisi maailmanäituse jaoks eksponaate, mis parandavad tööliisklassi elu. Komisjon palus Liivimaa põllumajanduse kogukonnalt, et nad teatataksid kohalikele maavaldajatele, et nad on kutsutud osalema maailmanäitusel.¹⁷⁴

1865. aasta mais toimus Peterburis 8. aiandusnäitus, millest võisid osa võtta kõik aiandushuvilised. Näitusel esitleti puu- ja köögivilju, lillekimpe, aiandustööriistu ja muid esemeid, mis olid seotud aiandusega.¹⁷⁵ Venemaa Peterburi aianduskogukond pöördus isegi Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi poole Tartus. Aianduskogukond teatas, et on toimumas Peterburis 8. aiandusnäitus, ning oli vaja levitada informatsiooni kõigi aiandushuvilistele, et nad on oodatud näitusele oma eksponaatidega.¹⁷⁶ Uurimistöö autor arvab, et peale 8. aiandusnäitust võeti ühendust väljapaistvamate osalejatega, et koguda eksponaate

---

¹⁷¹ RA, EAA.1185.1.425, l. 66–67 (Põllu- ja metsamajanduse kollektsiooni eest vastutav komisjon pöördub Liivimaa põllumajanduse kogukonna poole palvega, 03.03.1866).

¹⁷² RA, EAA.1185.1.425, l. 90 (Põllumajandus kollektsioon).

¹⁷³ RA, EAA.1185.1.425, l. 66–67 (Põllu- ja metsamajanduse kollektsiooni eest vastutav komisjon pöördub Liivimaa põllumajanduse kogukonna poole palvega, 03.03.1866).

¹⁷⁴ RA, EAA.1185.1.425, l. 69 (Rahandusministeeriumi kaubanduse ja manufaktuuri osakonna eesistuja Metšilov pöördub Liivimaa põllumajanduse kogukonna poole. 04.12.1866).

¹⁷⁵ RA, EAA.1185.1.425, l. 13 (Peterburi 8. lillede ja taimede näituse programm).

¹⁷⁶ RA, EAA.1185.1.425, l. 11 (Venemaa Peterburi aianduskogukond palub Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedit, et nad jagaksid informatsiooni Peterburi 8. aiandusnäituse kohta).

botaanikaaeda Pariisi maailmanäitusele, sest aiandusnäitus toimus ajahetkel, mil Venemaa oli ettevalmistamas end maailmanäituseks. Eelmainitud 3.2 peatükkis on nimetatud eksponaatide seas Straussi botaanilist kollektsiooni, mis esindas Vene osakonda Pariisi maailmanäitusel.

Pariisi maailmanäituse Vene osakonnas võis näha Baltimaadelt saadetud lõnga (*yarns*) ja lina (*linen*).¹⁷⁷ Kunstiosakonnas võis näha Alexander Rizzoni (1836–1902) maali, millel oli kujutatud Liivimaa sünaagoga (*Une Synagogue en Livonie*). Rizzoni oli Itaalia päritoluga maalikunstnik, kes oli sündinud Riias.¹⁷⁸ Ajakirjanduses kirjutati, et žürii autasustas hea riide kvaliteedi eest Alexander von Stieglitzit, kes oli Narva Joala kalevivabrikute omanik.¹⁷⁹

Liivimaa kubermang sai Pariisi maailmanäituselt kaks kuldmedalit, millest ühe sai Pärnu kreisis asuv Sindi kalevivabrik oma toodangu ja teise saab Tori hobusekasvandusest täkk Vapsikase eest.¹⁸⁰ 1856. aastal alustas Pärnu kreisis Tori riigimõisas tööd hobusekasvandus. Kasvanduse asutamise eesmärgiks oli aretada vastupidavat, vähenõudlikku, kiiret Eesti hobust, keda ähvardas kadumine teiste tõugudega ristamise ja paremate hobuste väljaveo tõttu.¹⁸¹ Juba 5-aastane veohobune Vapsikas osales 1865. aasta Riia kesknäitusel.¹⁸² 1863. aastal toimus Riias Balti põllumeeste esimene koosolek, kus mõisnike esindajad arutasid põllumajanduse arengu edasisi suundi ning otsustasid hakata regulaarselt korraldama loomade, põllutöösaaduste ja -masinate kesknäitusi. Balti kesknäitused peeti Riias aastail 1865, 1871, 1880 ja 1899.¹⁸³ 1. septembril 1866. aastal Moskva hobusenäitusel saavutas Vapsikas imetlusväärsed tulemused, mistõttu otsustati saata Vapsikas riigi kulul 1867. aasta Pariisi maailmanäitusele, kus ta võitis kuldmedali ja äratas külastajate seas suurt tähelepanu oma jõuga.¹⁸⁴

---

¹⁷⁷ *Ibid*, 15, 190.

¹⁷⁸ Commission impériale. (1867). Exposition Universelle de 1867 à Paris. Catalogue général, publié par la Commission impériale. Paris, E. Dentu, 196.

¹⁷⁹ Nikitin, Y. (2017). Всемирная Выставка 1867 года в Париже: наполеоновские планы и олим-пийский размах. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.mirvistavok.ru/2017-12-01/3358-vsemirnaja-vystavka-1867-goda-v-parizhe-napoleonovskie-plany-i-olim-pijskij-razmah.html>.

¹⁸⁰ Mäesalu, A., Vahtre, S., Laur, M. (2007). Eesti ajalugu: kronoloogia -13 000–2006. Tallinn: Olion, 2007, 140.

¹⁸¹ Tori Hobusekasvandus. Kasutatud 6.04.2019, <http://torihobused.ee/toust/torijalugu>.

¹⁸² *Ibid*.

¹⁸³ Mäesalu, A., Vahtre, S., Laur, M. Eesti ajalugu, 136.

¹⁸⁴ Eesti ajalugu: kronoloogia. 2007. Koostanud Sulev Vahtre. Teine trükk. Kirjastus Olion, 140.

Epiloog

Tabel maailmanäitustest pärast 1867. aastat.¹⁸⁵

Aasta	Toimumiskoht	Osavõtjate arv	Külastajate arv	Venemaa osalus
1873	Viin	36 riiki ja 19 kolooniat	7,25 mln	Jah
1876	Philadelphia	34 riiki ja 20 kolooniat	9,9 mln	Jah
1878	Pariis	44 riiki ja 22 kolooniat	16 mln	Jah
1880	Melbourne	18 riiki ja 21 kolooniat	1,3 mln	Jah
1888	Barcelona	27 riiki ja 4 kolooniat	2,3 mln	Jah
1889	Pariis	43 riiki ja 17 kolooniat	32,2 mln	Jah
1893	Kolumbia	50 riiki	27 mln	Jah
1897	Brüssel	28 riiki ja 3 kolooniat	7,8 mln	Jah
1900	Pariis	42 riiki ja 25 kolooniat	50,8 mln	Jah
1904	Louisiana	43 riiki ja 19 kolooniat	19,7 mln	Jah
1905	Liege	39 riiki	6 mln	Jah
1904	Milan	49 riiki ja 2 kolooniat	7,5 mln	Jah
1910	Brüssel	32 riiki ja 8 kolooniat	13 mln	Mitteametlikult
1913	Gent	26 riiki ja 7 kolooniat	9,5 mln	Jah
1915	San-Francisco	35 riiki ja 5 kolooniat	18 mln	Jah
1929	Barcelona	29 riiki	5,8 mln	Ei
1933	Chicago	21 riiki	22 mln	Ei
1935	Brüssel	33 riiki ja 7 kolooniat	26 mln	Ei
1937	Pariis	47 riiki ja 16 kolooniat	31 mln	Jah
1939	New York	52 riiki ja 11 kolooniat	32,8 mln	Jah
1949	Haiti	15 riiki	250 000	Ei
1958	Brüssel	45 riiki, 2 kolooniat, 8 rahvusvahelist organisatsiooni	41,5 mln	Jah
1962	Seattle	44 riiki ja 2 rahvusvahelist organisatsiooni	9,7 mln	Ei

¹⁸⁵ World's Fair History Quick List. Kasutatud 6.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/expolist.html>.
Philadelphia, United States 1876. Centennial International Exhibition . Kasutatud 6.05.2019, <https://americasbesthistory.com/wfphiladelphia1876.html>.
World's Columbian Exposition. Kasutatud 6.05.2019, <http://www.expomuseum.com/1893/>.

1964	New York	80 riiki	27 mln	Ei
1967	Montreal	59 riiki ja 2 kolooniat	55 mln	Jah
1970	Osaka	77 riiki	64 mln	Jah
1992	Seville	112 riiki ja 27 rahvusvahelist organisatsiooni	41,8 mln	Jah
2000	Hannover	155 riiki ja 17 rahvusvahelist organisatsiooni	18 mln	Jah
2010	Shanghai	192 riiki ja 54 rahvusvahelist organisatsiooni	73 mln	Jah
2015	Milan	145 riiki ja 17 rahvusvahelist organisatsiooni	22 mln	Jah
2020	Dubai	?	?	?

Kokkuvõte

19. sajandi maailmanäitused olid edukad ja rahvarohked üritused oma ajas. Venemaa nägi maailmanäitustes võimalust muuta enda ettekujutusi maailmas, sest Venemaast oli levinud negatiivne arusaam. Samuti maailmanäitus oli kasulik ja õpetlik paljudele Vene ettevõtjatele, töösturitele, ametnikele ja spetsialistidele. Maailmanäitus andis neile seni tundmatud teadmised, kogemused ja võimaluse olla osa inimkonna arengust. Riikide jaoks see oli samuti koht õppimiseks ja täiendamiseks, sest maailmanäitus näitas riigi tugevamaid ja nõrgemaid külgi, millega tuleb veel tegeleda. Esimesel maailmanäitusel Venemaa nõrkus oli metallurgia ja metallitöötlemise kategooria.

Kuidas Venemaal valmistuti maailmanäitusteks? Riik, mis korraldas maailmanäitust, saatis kutse osalemiseks keisrile, millele järgnes spetsiaalse komisjoni moodustamine. Komisjoni ülesandeks oli Vene osakonna eksponaatide kogumine ja ettevalmistamine maailmanäituse jaoks. Liikmeskonda kuulusid ministrid ja ministeeriumi ametnikud, kuid eksponaatide kogumisega ja näituse organiseerimisega tegeles peamiselt rahandus- ja põllumajandusministeerium. Komisjon koostas brošüürid, ajalehtedes ilmusid informatiivsed artiklid maailmanäituse kohta ning saadeti laiali ringkirjad, milles kutsuti panustama maailmanäituse Vene osakonda. Osalejatele piiranguid ei tehtud, kuid maailmanäituse jaoks oli vaja saata parimaid eksponaate, mistõttu kõik saadetud eksponaadid pidid läbima kohaliku näituse või komisjoni hindamise. Kõik väljavalitud eksponaadid saadeti edasi kogumispunktidesse. Maailmanäitusel oli ametisse määratud komissar, kes vastutas Vene osakonna eest ja tegeles eksponaatide väljapanemisega koos abilistega.

Mis eksponaate saatis Venemaa maailmanäitustele? Vene osakond oli kirju, kuid enamasti olid eksponaatide hulgas põllumajandussaadused, toorained, ehted, mõned masinad ja tööriistad. Vastavalt maailmanäitusele Vene osakonnas leidsid kaarte, õli- ja vesimaale, mänguvasju, tulirelvi, sõjaaumärke, mudeleid ja riietusesemeid. Venemaa üritas leida eksponaate igasse klassi, et oleks võrdväärne teiste suurriikidega.

Kuivõrd edukas Venemaa oli maailmanäitustel? Meile on teada, et esimesel maailmanäitusel sai Venemaa 3 komisjoni medalit, 60 auhinna medalit ja 67 austusväärset mainimist. Kokku väljastati 2876 autasu medalit, millest 174 olid komisjoni medalid. Jeffrey Auerbach'i raamatust tuleb välja, et Venemaa oli 1851. aasta maailmanäitusel pärast Inglismaad ja Prantsusmaad kümne parima riigi hulgas. Edukust mõõdeti autasustatud ja mitte autasustatud eksponentide osakaaluga – 1/3 Vene eksponentidest said autasustatud. Siinkohal on võimatu tuua võrdlust Austriaga või teise riigiga, sest puuduvad uurimused, milles on toodud välja numbriliselt autasud igale riigile. Autasude kataloog on digitaalselt kättesaamatu ja asub Suurbritannias. 1862. aasta maailmanäitusel väljastati kokku 7000 medalit ja 5300 austusväärset mainimist. Bakalaureusetöö autor on toonud välja võrdluse Venemaa ja Austria vahel. Venemaa sai 183 medalit ja 125 austusväärset mainimist, ning Austria omakorda sai 524 medalit ja 346 austusväärset mainimist. Austria kui sarnaseim multirahvuseline impeerium oli edukam kui Venemaa maailmanäitusel. 1867. aasta maailmanäitusel väljastati 883 kuldmedalit, 3653 hõbemedalit, 6565 pronksmedalit, 5801 austusväärset mainimist ja 64 grand prix'i. Venemaa eksponaatidest sai autasustatud 1/3, ning auhindadeks oli kaks grand prix'i, 21 kuldmedalit, 93 hõbemedalit, 211 pronksmedalit ja 151 austusväärset mainimist. 1867. aasta maailmanäitusel pole võimalik mõõta kuivõrd edukas Venemaa oli, sest allikad on kättesaamatud, milles on toodud välja kõik autasustatud eksponaadid riikide kaupa. Keegi pole otseselt uurinud riikide edukust maailmanäitustel.

Kas Krimmi sõda mõjutas Venemaa edukust maailmanäitustel? Krimmi sõda ei mõjutanud Venemaa edukust maailmanäitusel, sest Venemaale autasustatud medalite osakaal kogu medalite arvust pidevalt kasvas läbi uurimistöös käsitletud maailmanäituste (1851 – 2,1%; 1862 – 2,6%; 1867 – 2,9%). Rahvusvaheline žürii tegeles autasustamisega. Pariisi maailmanäituse juures on näha, et Venemaa ja Prantsusmaa vahelised suhted olid head. Aleksander II pakkus välja, et maailmanäitusel võiks olla hobuse osakond, ning Prantsusmaa kiitis keisri ideed heaks. Venemaa keiser sai isegi autasustatud grand prixiga oma panuse eest hobuste tõugude arendamises. 1867. aastal loodi rahvusvaheline mereosakonna komisjon, mille esimeheks sai Grigori Ivanovitš Butakov, kes oli endise Venemaa laevastiku viitseadmiral ja Krimmi sõja osavõtja. Vaatamata Butakovi minevikule, usaldati talle kui mere tundjale niivõrd tähtis positsioon.

Kui palju ja milliseid eksponaate saadeti Baltikumist maailmanäitustele? Uurimistöös käsitletud kolme maailmanäituse põhjal Baltikumist saadeti maailmanäitustele kokku 41 eksponaati – Liivimaa kubermang 26, Eestimaa kubermang 13, Baltikumist 2. Enamasti Baltikumist saadeti maailmanäitusele põllumajandussaadusi või toitaineid. Kas Liivimaa kubermang oli edukam kui Eestimaa kubermang maailmanäitustel? Kasutatud arhiiviallikate ja kataloogide põhjal Liivimaa kubermang oligi edukam kui Eestimaa kubermang maailmanäitustel. Arvuliselt Liivimaa kubermang saatis poole võrra rohkem eksponaate kui Eestimaa kubermang. 1862. aasta maailmanäituse juures on toodud välja autasustatud Baltimaade eksponaadid, mille järgi Liivimaa kubermang sai neli medalit ja ühe austusväärse mainimise, ning Eestimaa kubermang sai ühe medali ja kolm austusväärse mainimise.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiivimaterjalid

Rahvusarhiiv Tartus (RA)

EAA.902 – Maa-Virumaa adrakohtunik (Viru-Jaagupi, Väike-Maarja, Simuna kihelkond).

EAA.1185 – Liivimaa Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsieteed.

EAA.29 – Eestimaa kubernerite kantselei.

Kirjandus

Addis, B. (2006). The Crystal Palace and It's Place in Structural History. International Journal of Space Structures. 21.

Agnew, J. B. (1973). The Great War that Almost Was: The Crimea, 1853–1856. PN.

Auerbach, J. A. (1999). The Great Exhibition of 1851: A Nation on Display. Yale University Press.

Auerbach, J. A., Hoffenberg, P. H. (2008). Britain, the Empire, and the World at the Great Exhibition of 1851. Ashgate Publishing.

Blake, W. P. (1870). Reports of the United States Commissioners to the Paris Universal Exposition 1867.

Daniels, M. Paris National and International Exhibitions from 1798 to 1900: A Finding-List of British Library Holdings.

McDermott, E. (1862). The Popular Guide to the International Exhibition of 1862. London : W.H. Smith and Son.

Mäesalu, A., Vahtre, S., Laur, M. (2007). Eesti ajalugu: kronoloogia -13 000–2006. Tallinn: Olion, 2007.

Nezamdinova, A. (2018). Изучение Крымской войны 1853–1856 гг. в рамках школьного курса истории России. Lõputöö. АГГПУ им. Б.М.Шукшина.

Phillips, S. (1854). Guide to the Crystal Palace and Park. Crystal Palace Library.

Prygov, V. (2015). Западноевропейское ювелирное искусство эпохи историзма на материале Всемирных выставок. Dissertatsioon. M. V. Lomonossovi nimeline Moskva Riiklik Ülikool, ajaloo osakond.

Rosenberg, T. (2013). Künnivaod: Uurimusi Eesti 18.–20. sajandi agraarajaloost. Tartu Ülikooli Kirjastus. (lk 307–308).

Sokolov, A. (2011). Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Лондоне в 1851 и 1862 гг.

Sokolov, A. (2005). Санкт-Петербург на Всемирных выставках в Париже 1867–1900 гг. Триумф музея?

Šprakov, V. N. (2008). История Всемирных Выставок. АСТ; Зебра Е.

Vinnal, H. (2011). Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide*. Ajalooline ajakiri No 3/4.

Wood, H.T. (1913). A History of the Royal Society of Arts. London, J. Murray.

Ajalehed

Livländische Gouvernements-Zeitung

Revalsche Zeitung

The Illustrated London News

Kataloogid

Commission impériale. (1867). Exposition Universelle de 1867 à Paris. Catalogue général, publié par la Commission impériale. Paris, E. Dentu.

Ellis, E., Yapp, R., Wagstaffe, G. (1851). Official catalogue of the Great exhibition of the works of industry of all nations, 1851. London, Spicer brothers.

Hollingshead, J. (1862). The International Exhibition of 1862: the illustrated catalogue of the Industrial Department. London: Printed for Her Majesty's Commissioners.

International exhibition. (1862). Medals and honourable mentions awarded by the international juries; with a list of jurors, and the report of the council of chairmen. G. E. Eyre.

Léon, M., Levy. J. (1867). Exposition universelle, 1867, Paris.

Official catalogue of the New York Exhibition of the Industry of All Nations. 1853. G. P. Putnam & Co.

Parliament proc, Vict. (1869). Reports on the Paris universal exhibition, 1867. Vol.2–6 [and] Index to vol.2–5.

Royal Commissioners. (1862). International Exhibition 1862: Official Catalogue of the Fine Art Department. Truscott, 1862.

Royal commission. (1851). Official catalogue of the Great exhibition of the works of industry of all nations, 1851. London, Spicer brothers.

Usher, J.(1868). Paris Universal Exposition, 1867 : with a full description of awards rendered to the United States department, and notes upon the same. Boston: Nation Office.

Internet

Barcelona, Spain 1888. Exposicion Universal de Barcelona. Kasutatud 6.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfbarcelona1888.html>.

Barcelona, Spain 1929–30: International Exhibition of Barcelona. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfbarcelona1929.html>.

Bennett, M. (2003). The Great Exhibition of 1851 A Medalllic History. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.historicalmedals.com/expo1851.htm>.

Brussels, Belgium 1897: Exposition Internationale de Bruxelles.Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfbrussels1897.html>.

Brussels, Belgium 1910: Exposition Universelle et Internationale. Kasutautd 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfbrussels1910.html>.

Brussels, Belgium 1935. Exposition Universelle et Internationale de Bruxelles. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfbrussels1935.html>.

Brussels, Belgium 1958. Expo '58, Evaluation of Mankind for a More Human World.Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfbrussels1958.html>.

Century of Progress: International Exposition. Kasutatud 7.05.2019, <http://www.expomuseum.com/1933/>.

Corleonis, A. La Grande-Duchesse de Gérolstein, operetta in 3 acts: Description. Kasutatud 21.02.2019, <https://www.allmusic.com/composition/la-grande-duchesse-de-g%C3%A9rolstein-operetta-in-3-acts-mc0002393226>.

Dublin, Ireland 1853 Great Industrial Exhibition. Kasutatid 14.04.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfdublin1853.html>.

Duncan, A. The 1862 London Exhibition. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.mcgee-flutes.com/1862%20London%20Exhibition.htm>.

Exposition Universelle. Kasutatud 6.05.2019, <http://expomuseum.com/1876/>.

Expo 1949 Port-au-Prince.. Kasutatud 7.05.2019, <https://www.bie-paris.org/site/en/1949-port-au-prince>.

Ghent, Belgium 1913. Exposition universelle et internationale. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfghent1913.html>.

Hannover, Germany 2000. Expo 2000, "Man, Nature, Technology." Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfhannover2000.html>.

Коллекция Государственного Русского музея. Kasutatud 9.05.2019, http://rusmuseumvrm.ru/data/collections/painting/19_20/zh_4120/index.php.

Liege, Belgiu 1905: Exposition Universelle et Internationale de Liege. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfliege1905.html>.

Melbourne, Victoria, Australia 1880-1: International Exhibition of Arts, Manufactures and Agricultural and Industrial Products of all Nations. Kasutautd 6.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfmelbourne1880.html>.

Mezenin, N. (1990). Парад всемирных выставок. Kasutatud 13.04.2019 [https://www.e-reading.club/chapter.php/1021097/5/Mezenin - Parad vseмирnyh vystavok.html](https://www.e-reading.club/chapter.php/1021097/5/Mezenin_-_Parad_vsemirnyh_vystavok.html).

Milan, Italy 1906: Milan International Exhibition. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfmilan1906.html>.

Milan, Italy 2015. Expo Milano 2015, Feeding the Planet, Energy for Life. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfmilan2015.html>.

Montreal, Canada 1967. Expo 67 - Man and his World. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/expo67.html>.

New York, United States 1853–1854 The Exhibition of the Industries of All Nations. Kasutatud 14.04.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfnewyork1853.html>.

New York, United States 1939–40. The World of Tomorrow. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfnewyork1939.html>.

New York, United States 1964–75. Peace Through Understanding. Kasutatud 7.05.2019, <https://americasbesthistory.com/wfnewyork1964.html>.

Nikitin, Y. (2017). Всемирная Выставка 1867 года в Париже: наполеоновские планы и олим-пийский размах. Kasutatud 13.04.2019, <http://www.mirvistavok.ru/2017-12-01/3358-vsemirnaja-vystavka-1867-goda-v-parizhe-napoleonovskie-plany-i-olim-pijskij-razmah.html>.

Нижнетагильские музеи изобразительных искусств. Истории музейной коллекции. Kasutatud 9.05.2019, <http://histories.artmnt.ru/collection/painting8>.

Osaka, Japan 1970. Expo '70, Progress and Harmony for Mankind. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfosaka1970.html>.

Paris, France 1889. Exposition Universelle. Kasutatud 6.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfparis1889.html>.

Paris, France 1900: Exposition Universelle. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfparis1900.html>.

Paris, France 1937: Art et Techniques dans la Vie Moderne. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfparis1937.html>.

Печальные невесты в русской живописи. Kasutatud 9.05.2019, <https://www.culture.ru/materials/128761/pechalnye-nevesty-v-russkoi-zhivopisi>.

Philadelphia, United States 1876. Centennial International Exhibition . Kasutatud 6.05.2019, <https://americasbesthistory.com/wfphiladelphia1876.html>.

Попов Андрей Андреевич – Склад чая на Нижегородской ярмарке. Kasutatud 9.05.2019, [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%A1%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D0%9D%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D1%8F%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5_\(1860\).jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%A1%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D0%9D%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D1%8F%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5_(1860).jpg).

Пьяный отец семейства – Алексей Корзухин. Kasutatud 9.05.2019, <https://art-assorty.ru/14093-pyanyy-otec-semeystva-korzuhin.html>.

San Francisco, United States 1915: Panama Pacific International Exposition. Kasutautd 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfsanfrancisco1915.html>.

Seattle, United States 1962. Century 21 Exposition. Kasutautd 7.05.2019, <https://americasbesthistory.com/wfseattle1962.html>.

Seville, Spain 1992. Expo '92, "Age of Discovery." Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfseville1992.html>.

Shanghai, China 2010. Expo 2010, Better City, Better Life. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfshanghai2010.html>.

St. Louis, U.S.A. 1904: Louisiana Purchase Exposition. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfstlouis1904.html>.

Tori Hobusekasvandus. Kasutatud 6.04.2019, <http://torihobused.ee/toust/toriajalugu>.

Tori Hobusekasvandus. Kasutatud 6.04.2019, <http://www.torihobune.ee/kuulsad.htm>.

Vienna, Austria 1873 Exposition Universelle. Kasutatud 6.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/wfvienna1873.html>.

World's Columbian Exposition. Kasutatud 6.05.2019, <http://www.expomuseum.com/1893/>.

World's Fair History Quick List. Kasutatud 7.05.2019, <http://jdpecon.com/expo/expolist.html>.

Zhidkaya, A. (2012). Россия на всемирных выставках: лучшие павильоны за 150 лет. Kasutatud 13.04.2019 <https://obzor.westsib.ru/article/368101>.

Russia At World Fairs

Summary

This bachelor's thesis *Russia At World Fairs* analyses the participation of the Russian Empire in the first three world exhibitions of which the Empire could partake: the Great Exhibition in 1851, London; the International Exhibition 1862, London; the Exposition Universelle in 1867, Paris. Author will try to find an answer for following questions. How was Russia preparing its department for world's fairs? What exhibits did Russia send? How successful was Russia at World's fairs?

The main aim of the thesis was to discover whether Baltic states participated in world exhibitions as a governorate of the Russian Empire; and give an overview of how many and what kind of exhibits were sent from the Baltic states. The Crimean War (1853–1856), having occurred between the first and the third world fair, is also discussed in this thesis; the focus will be on how the War affected the performance of the Russian Empire in the world fair's that were held in 1862 and 1867.

This thesis consists of three main chapters which are in chronological order. Each chapter analyses one world's fair. The first subchapter of each chapter gives an overview of world's fair participants, visitors, awards, juries. The second subchapter of each chapter gives an overview of the reasons for Russia's participation in world's fairs, preparation works for the Russian department, regulations, exhibits at the Russian department and awards given to the Russian department. The last subchapter of each chapter gives an overview of Baltic states participation in world's fairs – mainly governorate of Estonia and Livonia. This subchapter involves local fairs, letters sent by the Russian empire to request the participation of the governorates in expositions, exhibits sent from Baltic states.

This thesis involves the following sources: archive documents, catalogues, books and research works. All archive sources are taken from the National Archives of Estonia (Rahvusarhiiv). The majority of the archive resources used are regulations which give an overview of world's fairs

opening dates, classes of exhibits, forms for shipping, collection points and insurance for exhibits. The letters used give information on which department of the ministry was doing preparation work for the Russian department. The letters also specify what items are required to be sent in order to be exhibited at the world's fair.

Many newspapers, such as *Illustrated London News*, *The Times* or *Sankt-Peterburgskie Vedomosti*, wrote about world's fairs. Most editions are unavailable, so the author uses mostly local newspapers. Newspapers like *Livländische Gouvernements-Zeitung* or *Revalsche Zeitung* give us a sense of what people in Baltic states knew about world's fairs; therefore, they participated by sending exhibits of their own, while others went as visitors.

Official catalogues of world's fairs give an overview of all exhibits sent. Information varies in catalogues, some involve awards, names of exhibitors or companies, origin of exhibits. Catalogues have given exact information about the participation of Baltic states in world's fairs by listing exhibits in department of Russia and specifying exhibits origin.

In the 19th century, Russia was still unknown to the rest of the world. Many people in Europe thought that Russia was a place where barbarians live in cold climate under the rule of the despot. Participation in world's fairs was an opportunity for the Russian Empire to change its image in Europe. On the other hand, world's fairs offered invaluable experience and knowledge for many manufacturers, government officials and specialists. World's fairs showed the weaknesses of almost every country; Russia's main weakness was metallurgy and metalworking.

At first, a special committee was created which consisted of ministers and other government officials. The committee's task was to create the department of Russia for the world's fair. Officials made brochures and informative catalogues for its citizens about upcoming events. A circular was sent to all governorates of the Russian Empire, which asked its subjects for exhibits in specific categories. All exhibits had to pass on to the local exposition, from which the best were chosen for the world's fair. The chosen exhibits were sent to collection points, from which they were shipped to the world's fair.

The Russian department at world's fairs mainly consisted of agricultural and luxury goods. Among exhibits were raw materials, jewellery, some machines, tools, guns, architectural models of buildings and clothing.

It is hard to tell how successful the Russian Empire was at world's fairs because there is not much information about rewards based on countries. World's fairs awarded the participants with medals and honourable mentions. In 1851, Russia received 3 committee medals, 60 prize medals and 67 honourable mentions. In total 2876 medals were awarded, but we do not know what countries received them. Russia's success was determined by the amount of total given awards to exhibitors; 1/3 of Russian exhibitors were awarded, which placed Russia among the top 10 countries. In 1862, Russia received 183 medals and 125 honourable mentions (total 7000 medals, 5300 honourable mentions). The results of the Russian Empire can be compared to the Austrian Empire, which received 524 medals and 346 honourable mentions. In 1867, Russia received 2 grand prix, 21 gold medals, 93 silver medals, 211 bronze medals and 151 honourable mentions; the total amount of awards granted was 64 grand prix, 883 gold medals, 3653 silver medals, 6565 bronze medals and 5801 honourable mentions.

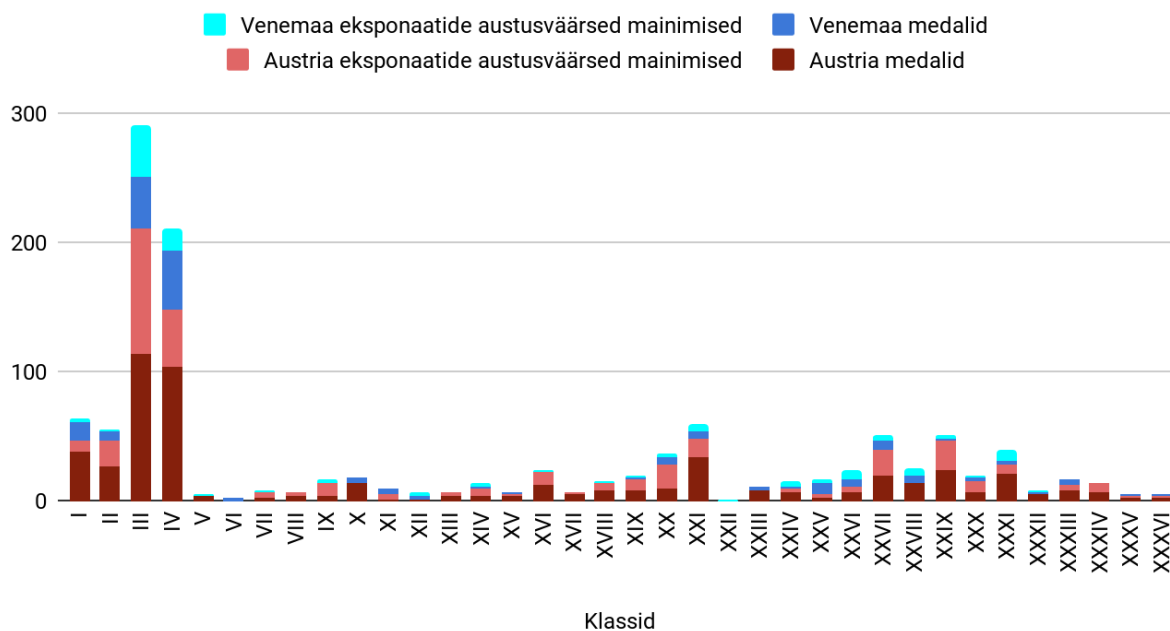
Baltic states did indeed participate in world's fairs as a governorate of the Russian Empire. In total, 41 exhibits were sent: 26 from the Livonian governorate, 13 from the Estonian governorate and 2 from Baltics. The exhibits were mostly agricultural goods like wheat, tobacco and flax. Nonetheless, there were exhibits that stood out and received awards, such as Ungern-Sternberg's cumin liqueur.

The Crimean War did not affect the success of the Russian Empire at world's fairs because the amount of medals received by the Russian department had increased. During the Paris Exposition Universelle, France had friendly relations with the Russian Empire. This is seen from the fact that Alexander II of Russia suggested there be a department for horses at world's fairs, and France approved this idea; Alexander II was even awarded a grand prix for his contribution in horse breeding. Likewise, Grigory Ivanovich Butakov became the chairman of the international committee of the sea department. Butakov was a Russian admiral who fought in the Crimean War.

Lisad

Lisa 1.

1862. a maailmanäituse võrdlus: Venemaa vs Austria

Diagramm, koostatud kataloogi “Medals and honourable mentions awarded by the international juries; with a list of jurors, and the report of the council of chairmen” põhjal.¹⁸⁶

¹⁸⁶ International exhibition. Medals and honourable mentions, 1–374.

Lisa 2. 1862. aasta maailmanäituse eksponaatide kategooriad.

I	kaevandus ja metallurgia
II	keemia ained ja ravimid
III	ained toiduvalmistamiseks
IV	loomsed ja taimsed ained, mida tarbitakse manufaktuurides
V	raudteede tarvikud, vedurid ja vagunid
VI	jalutuskärud, vankrid, ekipaaž
VII	töösuses valmistatud tööriistad ja masinad
VIII	masinad ja tööriistad
IX	põllumajanduse masinad ja tööriistad
X	tsiviil-ehituse, arhitektuuri ja ehituse tarvikud
XI	sõjaline tehnika, laskemoonad, sõjamunder, suurtükivägi ja käsirelvad
XII	laevaehitus ja varustus
XIII	loodusteaduses kasutatavad tööriistad
XIV	fotoaparaadid ja fotograafid
XV	kellad
XVI	muusika instrumendid
XVII	kirurgilised instrumendid
XVIII	puuvill
XIX	lina ja kanep
XX	siid ja samet
XXI	villast ja segamaterjalist esemed
XXII	vaibad
XXIII	kangad
XXIV	tikkimine
XXV	nahast, karusnahast, sulgedest või juustest valmistatud esemed
XXVI	nahast tooted
XXVII	riideesemed
XXVIII	paber ja printimine
XXIX	õppematerjal
XXX	mööbel
XXXI	rauast tööriistad

XXXII	terasest valmistatud tooted
XXXIII	väärismetall ja juveliir
XXXIV	klaas
XXXV	savitooted
XXXVI	kohvrid

1862. aasta maailmanäituse klassid nummerdatud rooma numbritega.¹⁸⁷

Lisa 3.

Adrian Markovitš Volkovi maal “Прерванное обручение.”¹⁸⁸

¹⁸⁷ International exhibition. Medals and honourable mentions, 1–374.

¹⁸⁸ Печальные невесты в русской живописи.
<https://www.culture.ru/materials/128761/pechalnye-nevesty-v-russkoi-zhivopisi>.

Lisa 4.

Aleksander Ivanovič Morozovi maal “Отдых на сенокосе.”¹⁸⁹

---

¹⁸⁹ Коллекция Государственного Русского музея.
http://rusmuseumvrm.ru/data/collections/painting/19_20/zh_4120/index.php.

Lisa 5.

Andrei Andrejevitš Popovi maal “Склад чая на Нижегородской ярмарке.”¹⁹⁰

¹⁹⁰ Попов Андрей Андреевич - Склад чая на Нижегородской ярмарке. Kasutatud 9.05.2019, [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%A1%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D0%9D%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D1%8F%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5_\(1860\).jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%A1%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D0%9D%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D1%8F%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5_(1860).jpg).

Lisa 6.

Aleksei Ivanovitš Korzuhini maal “Пьяный отец семейства.”¹⁹¹

¹⁹¹ Пьяный отец семейства — Алексей Корзухин. Kasutatud 9.05.2019, <https://art-assorty.ru/14093-pyanyy-otec-semeystva-korzhukhin.html>.

Lisa 7.

Gustav Jakovlevitš Budkovskii maal “Визит доктора.”¹⁹²

---

¹⁹² Нижнетагильские музеи изобразительных искусств. Истории музейной коллекции. Kasutatud 9.05.2019, <http://histories.artmnt.ru/collection/painting8>.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Jaanus Gorain (sünnikuupäev: 05.02.1997)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose bakalaureusetöö “Venemaa maailmanäitustel (1851, 1862, 1867)”.

mille juhendaja on Marten Seppel,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 26.05.2019